

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง อัตลักษณ์ทางสุนทรียภาพของคนตรีลุ่มน้ำโขง มีการศึกษาค้นคว้าแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตามลำดับดังนี้

1. ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย
 - 1.1 ทฤษฎีทางสุนทรียศาสตร์
 - 1.2 ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่
 - 1.3 ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม
 - 1.4 ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์
 - 1.5 ทฤษฎีประวัติศาสตร์วัฒนธรรม
 - 1.6 ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม
 - 1.7 ทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่
2. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย
 - 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์
 - 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับดนตรีวิทยา
 - 2.3 แนวคิดเกี่ยวกับสุนทรียภาพ
 - 2.4 แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญา
3. บริบทพื้นที่ที่ทำวิจัย
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย

ทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ประกอบด้วย ทฤษฎีทางสุนทรียศาสตร์ ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ ทฤษฎีประวัติศาสตร์วัฒนธรรม ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม และทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่ ดังนี้

1.1 ทฤษฎีทางสุนทรียศาสตร์

เมื่อพิจารณาโดยยึดองค์ประกอบพื้นฐานของสถานการณ์ทางศิลปะดังที่กล่าวถึงข้างต้นเป็นแกน สามารถเทียบเคียงกับทฤษฎีทางสุนทรียศาสตร์หลักได้ 4 แนวดังนี้คือ

1. ทฤษฎีมิเมติก (Mimetic Theories) เป็นแนวทฤษฎีที่ให้ความสำคัญกับความเป็นสากล หรือธรรมชาติ การพิจารณาคูณค่าของงานศิลปะในแนวนี้นี้ คือ การพิจารณาระดับความใกล้เคียงหรือความเหมือนกับต้นแบบในความสากลจากธรรมชาติ หรือจากชีวิต ดังนั้นวิถีทางการ

สร้างงานศิลปะของศิลปินที่ทำงานตามแนวเมตริกนี้ คือลอกเลียนแบบให้เหมือนจริงให้ได้มากที่สุด

2. ทฤษฎีแฟรกเมติก (pragmatic theories) เป็นแนวทางที่มีผู้ชมเป็นแกนกลาง เน้นการเป็นกระบวนการ หรือการเป็นสื่อกลาง ดังนั้น งานศิลปะในแนวนี้ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางที่ทำให้เกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่งในตัวผู้ชม การพิจารณาคูณค่าของงานศิลปะในแนวแฟรกเมติก คือ การพิจารณาตามระดับที่งานศิลปะจะสามารถสร้างความพึงพอใจ หรือ ความรู้สึกหนึ่งๆในตัวผู้ชม หรือ ประสิทธิภาพของงานศิลปะในการให้สาระความรู้แก่ผู้ชม ซึ่งสามารถใช้เป็นหลัก หรือแนวทางในการประเมินคุณค่าของงานศิลปะในโอกาสต่อไปในภายหน้า

3. ทฤษฎีเอกเพรสซิฟ (expressive theories) เป็นแนวทฤษฎีที่ยึดตัวศิลปิน ผู้สร้างงานศิลปะเป็นศูนย์กลาง ความหมายของศิลปะตามแนวนี้ คือ การแสดงออกตามอารมณ์ หรือ ความรู้สึกของศิลปิน ดังนั้นการประเมินคุณค่าของงานศิลปะในแนวนี้ คือการพิจารณาจากระดับที่ทำงานศิลปะสามารถแสดงออกซึ่งอารมณ์ของศิลปิน

4. ทฤษฎีออบเจกทิฟ (objective theories) เป็นแนวที่ยึดงานศิลปะเป็นศูนย์กลาง กล่าวคือ เป็นแนวทฤษฎีที่มีความเชื่อว่า งานศิลปะเป็นสิ่งที่มีความหมายในตัวของมันเองโดยไม่จำเป็นต้องอาศัยแหล่งอ้างอิงจากภายนอก คุณค่าดังกล่าวอาศัยเพียงหลักและกฎเกณฑ์ทางศิลปะที่ปรากฏอยู่ในตัวงานศิลปะเอง

1.2 ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (Structural Functional Approach)

วิธีการศึกษาแบบโครงสร้างหน้าที่ (Structural Functional Approach) การศึกษาแบบโครงสร้างหน้าที่เป็นการศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับสัมพันธ์ภาพของส่วนต่างๆ (Parts) ที่ประกอบกันเข้ามาเป็นสังคมโดยรวม (The Whole) สัมพันธ์ภาพของส่วนต่างๆที่ประกอบกันเข้ามาเป็นสังคมนั้นเรียกว่า “โครงสร้างของสังคม” (Structure of A Society) โครงสร้างของสังคมหมายถึง สัมพันธ์ภาพของกิจการต่างๆ ที่มีปรากฏอยู่ในสังคมทุกสังคม อันได้แก่กิจกรรมทางด้านครอบครัว ญาติพี่น้อง ด้านการศึกษาอาณามัย การเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง ความเชื่อ ศาสนา และอื่นๆ

ฐานคติ (Assumption) การศึกษาสังคมกลุ่ม โครงสร้างหน้าที่ มีอยู่ประการหนึ่งว่า ภายในสังคมนั้นมีการทำหน้าที่ (Functions) ต่างๆ อย่างเป็นระบบ (System) เพื่อความดำรงอยู่ของแต่ละสังคม ในการนี้ส่วนต่างๆ (Parts) หรือระบบย่อย (Subsystems) ต่างๆ ภายในสังคมจะปฏิบัติงานต่อเนื่องประสานสัมพันธ์กันเพื่อมุ่งไปสู่ความมุ่งหมายสุดท้าย (Goal) ของแต่ละสังคมคือความอยู่รอด ซึ่งย่อมหมายถึงความสามารถที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงภาวะต่างๆภายในสังคมให้เหมาะสมกับกาลเวลาที่ผ่านไปด้วย ด้วยฐานคติดังกล่าวการศึกษาสังคมนี้ถือว่าโครงสร้างสังคมเป็นระบบกระทำการชนิดหนึ่ง (An Operating System) ซึ่งประกอบไปด้วยระบบย่อยต่างๆ ระบบย่อยเหล่านี้จะทำหน้าที่ (Function) ในส่วนของตัวเองให้สอดคล้องกันไปกับการทำหน้าที่ของระบบย่อยอื่นๆ อันเป็นผลให้สังคมดำรงอยู่ได้ เปรียบประดุจดังระบบร่างกายของมนุษย์ซึ่งประกอบไป

ด้วยระบบย่อยต่างๆ อาทิ หัวใจ หู ตา จมูก แขน ขา เท้า ฯลฯ ซึ่งแต่ละส่วนก็ทำหน้าที่ตามความถนัดเฉพาะของตน และก็ต้องประสานกับการทำหน้าที่ของส่วนอื่นๆ ด้วย เพื่อความดำรงอยู่ของระบบใหญ่คือมนุษย์แต่ละคน เช่นนี้เป็นต้นการประสานงานกันของระบบย่อยต่างๆ ของโครงสร้างสังคมเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อความอยู่รอดของสังคมเช่นเดียวกับของมนุษย์ ดังจะเห็นได้ว่าถ้าขาไปทำหน้าที่แทนแขน และปากไปทำหน้าที่แทนทวารหนัก มนุษย์ซึ่งเป็นระบบใหญ่ในกรณีนี้ก็ย่อมจะอยู่ด้วยความลำบาก ถ้าไม่ถึงแก่ความพิการก็อาจสิ้นชีวิต หรือถ้าหากว่าระบบย่อยต่างๆ ทำหน้าที่ไม่ประสานกันเพียงพอ ก็อาจจะสร้างความยุ่งยากในการดำรงอยู่ให้แก่ระบบใหญ่ได้มาก ตัวอย่างเช่น ปากชอบรับประทานของเผ็ดจัด เบียร์จัด เค็มจัด และของที่ทำให้ท้องเสียได้ง่าย ระบบย่อยส่วนท้องโดยเฉพาะกระเพาะ ลำไส้ และทวารหนัก ก็อาจจะทำหน้าที่หนักเกินขนาด อาจเป็นเหตุให้ระบบใหญ่คือมนุษย์ผู้นั้นต้องอยู่ด้วยความยากลำบากผิดปกติ และถ้าความขัดแย้งกันระหว่างระบบย่อยมีรุนแรงมาก ก็อาจนำไปสู่ความสิ้นสุดของระบบใหญ่ได้ในที่สุด การดำรงอยู่ของโครงสร้างสังคมก็เช่นเดียวกัน ระบบย่อยต่างๆ ของสังคมจะต้องปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ ตามความถนัดเฉพาะของแต่ละส่วนให้ดี และจะต้องประสานสัมพันธ์กับการทำงานของระบบย่อยอื่นๆ ที่มีอยู่ภายในระบบใหญ่คือ โครงสร้างสังคมเป็นส่วนรวมด้วย(สนธิ สมักรการ,2540)

1.3 ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม

ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Cultural Diffusion Theory) นักมานุษยวิทยา กลุ่มหนึ่งที่สนใจในแนวคิด เรื่อง การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม จึงได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมไว้ดังนี้(นิยพรธ วรรณศิริ,2540 ; อ้างอิงมาจาก คล้าก วิสเลอร์ และอัลเฟรด โครเบอร์)

ทฤษฎีนี้เป็นทฤษฎีที่เน้นกระบวนการทางประวัติศาสตร์ที่ใช้อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เรียกว่า “ลักษณะเฉพาะทางประวัติศาสตร์” (Historical Particularize) นักมานุษยวิทยาในแนวความคิดนี้คือ ฟรานซ์ โบแอส (Franz Boas) เป็นนักมานุษยวิทยาชาวเยอรมันทำงานในตำแหน่งอาจารย์ในมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย ประเทศสหรัฐอเมริกา เน้นว่า “การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการที่มีลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมหนึ่งแพร่กระจายไปสู่อีกวัฒนธรรมหนึ่ง โดยปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมใหม่” นอกจากนั้นยังเป็นผู้สนับสนุนให้เกิดแนวคิดที่เชื่อว่า “วัฒนธรรมสามารถวัดได้ โดยนำวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมาเปรียบเทียบกันและพิจารณาคูณลักษณะที่สูงกว่าหรือด้อยกว่าของแต่ละวัฒนธรรม แต่ยังคงเชื่อว่าวัฒนธรรมนั้นไม่มีวัฒนธรรมใดที่ดีกว่าหรือเลวกว่ากัน”

ซึ่งสรุปประเด็นสำคัญได้ดังนี้

1. การแพร่กระจายวัฒนธรรมมีลักษณะการแพร่กระจายทุกทิศทางจากจุดศูนย์กลาง
2. การแพร่กระจายวัฒนธรรมมีลักษณะมีอิทธิพลจากลักษณะภูมิศาสตร์
3. การแพร่กระจายวัฒนธรรมมีลักษณะอาณาเขตวัฒนธรรมจากจุดกำเนิดวัฒนธรรม

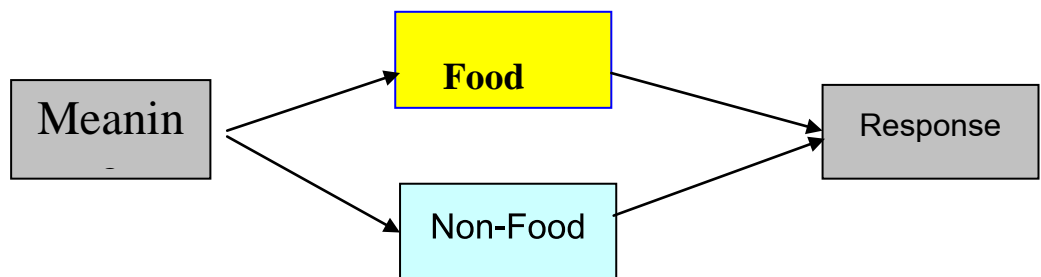
1.4 ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์

ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์(Symbolic Interaction)ได้รับการคิดและพัฒนาจากการทำงานของนักสังคมวิทยาอเมริกา 3 ท่าน คือ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) , วิลเลียม ไอ โทมัส (William I .Thomas) , จอร์จ เฮอร์เบิร์ต มีด (George Herbert Mead) ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ เน้นที่ตัวผู้กระทำ (Actor) และการตีความหมายของความจริงทางสังคม

มันเกี่ยวกับ “สิ่งภายใน” (Inner) หรือลักษณะทางพฤติกรรม (The aspect of Human Behavior) ในบรรดานักทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์นี้ จอร์จ เฮอร์เบิร์ต มีด มีความโดดเด่นที่สุด โดยทัศนะของมีด “ ความคิด ประสบการณ์ และพฤติกรรมมีส่วนสำคัญต่อสังคม , มนุษย์สร้างความสัมพันธ์ผ่านระบบสัญลักษณ์ (Symbols) สัญลักษณ์ที่สำคัญที่สุด คือ ภาษา

สัญลักษณ์ไม่ได้หมายถึงวัตถุหรือเหตุการณ์เท่านั้น แต่ยังสามารถหมายถึง การกระทำจากวัตถุ และเหตุการณ์นั้นด้วย เช่น คำว่า “แก้อื้อ” เมื่อพูดถึงแก้อื้อ นอกจากหมายถึงที่นั่นแล้ว ยังแสดงถึงการนั่ง ทำทางที่นั่น การครอบครองตำแหน่งอีกด้วย

สัญลักษณ์จึงหมายถึง “วิธีการที่มนุษย์ปฏิสัมพันธ์อย่างมีความหมายกับธรรมชาติและบริบททางสังคมถ้าไม่มีสัญลักษณ์ มนุษย์จะมีปฏิสัมพันธ์กันไม่ได้และจะไม่มีคำว่า “สังคม” เกิดขึ้นมา สัญลักษณ์ไม่ใช่สัญชาตญาณ มันเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมา เมื่อมีปฏิสัมพันธ์โดยใช้สัญลักษณ์ มนุษย์จะไม่ใช้สัญชาตญาณในการสร้างพฤติกรรม เพื่อความอยู่รอด มนุษย์จึงสร้างระบบสัญลักษณ์ขึ้นมาและต้องอยู่ในโลกแห่งการตีความหมาย (World of Meaning) คือการตีความหมายต่อสิ่งกระตุ้น และตอบสนองต่อสิ่งนั้น เช่น พิจารณาว่า อะไรคือ อาหาร อะไรไม่ใช่อาหาร แล้วจึงนำมากิน

ชีวิตในสังคมสามารถดำเนินไปได้ ถ้าการตีความสัญลักษณ์ร่วมมาใช้ โดยสมาชิกในสังคมร่วมกัน แต่ถ้าไม่ก็สื่อสารกันไม่ได้ ดังนั้นสัญลักษณ์ร่วม (Common Symbols) จึงเป็นวิธีเดียวที่มนุษย์จะปฏิสัมพันธ์กันได้ ดังนั้นเราจึงต้องรู้จักความหมายของสัญลักษณ์ที่ไปสัมพันธ์กับผู้อื่น, วิธีนี้จอร์จ เฮอร์เบิร์ต มีดเรียกว่า “ การรับรู้บทบาท “ (Role – Taking) = การรู้จักบทบาทของผู้อื่น จะทำให้เราทราบความหมายและความตั้งใจของผู้อื่น และสามารถตอบสนองการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นได้อย่างดี

จากการรับรู้บทบาทนี้ จอร์จ เฮอร์เบิร์ต มิด ได้พัฒนาแนวคิดเรื่อง “Self” (ตัวตน) ขึ้นมา เขากล่าวว่า ความคิดเรื่องตัวตนเกิดขึ้นได้ เมื่อบุคคลคิดออกไปนอกตัว แล้วมองสะท้อนกลับมา เหมือนผู้อื่นมองเรา = บทบาทของผู้อื่น (Role of Another) การรับรู้บทบาทนี้ไม่ได้ติดตัวมาแต่กำเนิด ต้องมาเรียนในภายหลัง และเรียนรู้ตอนเป็นเด็ก จอร์จ เฮอร์เบิร์ต มองเห็นขั้นตอนของการพัฒนาอยู่ 2 ขั้นตอน คือ

1. Play Stage (ขั้นการเล่น) = ตอนเป็นเด็กเรามากจะเล่นบทบาทที่ไม่ใช่ของตนเอง เช่น บทบาทพ่อแม่ ทหาร ตำรวจ นักฟุตบอล ฯลฯ ซึ่งจะทำให้เขารู้ถึงความแตกต่างระหว่างตนเองกับผู้อื่นและบทบาทที่เล่นที่แตกต่างออกไป

2. Game Stage (ขั้นเล่นเกม) = ในการเล่นกับเพื่อนๆในกลุ่ม เด็กต้องเรียนรู้ความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับผู้อื่น ผ่านกติกาของเกมที่เล่น เขาจะต้องถูกวางตัวเองไว้ในตำแหน่งใด ตำแหน่งหนึ่งในเกม เพื่อจะเล่นกับผู้อื่นให้ได้ (มงคล นาฎกระสูตร, ออนไลน์. 11 กรกฎาคม 2551)

1.5 ทฤษฎีประวัติศาสตร์วัฒนธรรม (History Cultural Theory)

ตามแนวคิดของ ฟรันซ์ โบแอส (Franz Boas, 1989) ซึ่งเกิดในประเทศเยอรมัน แต่ไปใช้ชีวิตอยู่ในประเทศอเมริกา มีแนวคิดในเชิงประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเฉพาะเรื่องว่า ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน อาจเกิดจากจุดกำเนิดแตกต่างกันก็ได้ จึงไม่มีอำนาจชอบธรรมใด ๆ ในโลกที่จะตัดสินความเจริญรุ่งเรืองของวัฒนธรรมอื่น ๆ โดยใช้วัฒนธรรมตะวันตกเป็นหลัก

ดังนั้น การศึกษาวิจัยวัฒนธรรมจึงเน้นการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเฉพาะเรื่อง โดยมีแนวความคิดว่า

1. วัฒนธรรมแต่ละสังคม ได้รับอิทธิพลจากเอกลักษณ์ของประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมเฉพาะสังคม จากองค์ประกอบหลายด้านมากมาย รวมทั้งเป็นพื้นฐานเฉพาะวัฒนธรรมนั้น

2. การศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเฉพาะเรื่อง เป็นการศึกษาปรากฏการณ์วัฒนธรรมเฉพาะพื้นที่ วัฒนธรรมแต่ละสังคมได้รับอิทธิพลจากเอกลักษณ์ของประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเฉพาะสังคม จากองค์ประกอบหลายด้าน รวมเข้าเป็นพื้นฐานเฉพาะวัฒนธรรมนั้น

3. วัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันเกิดจากการประดิษฐ์คิดค้นอย่างอิสระ มากกว่าเกิดจากการแพร่กระจายวัฒนธรรม

4. การแพร่กระจายวัฒนธรรมก็คือ การแพร่กระจายองค์ประกอบวัฒนธรรมที่ซับซ้อนจากมนุษย์กลุ่มหนึ่งไปยังอีกกลุ่มหนึ่ง

5. ต้องเก็บข้อมูลเพื่อศึกษาจุดกำเนิดและแพร่กระจายวัฒนธรรมให้สมบูรณ์ที่สุด เพราะจะทำให้เข้าใจกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้าง (Paul Bohanan and Mark Glozer. 1973)

1.6 ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม Cultural Ecology กล่าวถึงปฏิกริยาตอบโต้กันระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม Julian Steward และคนอื่นๆ เช่น Andrew P. Vayda และ Roy a.Rappaport(1968)

เป็นนักนิเวศวิทยาที่ให้ความสนใจในเรื่องธรรมชาติเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ และขยายความคิดนี้ออกไปว่าวัฒนธรรม ซึ่งถูกกำหนดโดยสิ่งแวดล้อมนั้นสัมพันธ์กับกายภาพของมนุษย์ แต่ธรรมชาติในสิ่งแวดล้อมซึ่งมีผลต่อพฤติกรรมนั้น จะต้องแยกออกจากธรรมชาติในทางชีวภาพของมนุษย์เพราะเป็นธรรมชาติต่างชนิดกัน Vayda และ Rappaport ยังได้อธิบายต่อไปว่าร่างกายของมนุษย์นั้นสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างยิ่ง เพราะวาระบบความคิด (ได้แก่ สมอง หัวใจ ต่อมต่างๆ) เป็นระบบธรรมชาติในร่างกายของมนุษย์ ระบบความคิดจะเป็นอย่างไรอยู่ที่ระบบร่างกายโดยส่วนรวมจะเป็นอย่างไรด้วย ร่างกายปรกติระบบความคิดก็ปรกติ ผลของความคิดก็ปรกติ ระบบความคิดจะตอบสนองกับระบบธรรมชาติ ธรรมชาติเป็นตัวบงการความคิด แต่ถ้าร่างกายผิดปกติ ระบบความคิดก็จะทำงานไม่สะดวก ไม่คล่องตัว หรือบกพร่อง ต่อให้ธรรมชาติบงการอย่างไร ความคิดที่ออกมาจะไม่เป็นไปตามนั้น ดังนั้น บุคคลจะได้รับความสำเร็จเพียงไรหรือมีพฤติกรรมดีหรือไม่ดีเพียงใดขึ้นอยู่กับร่างกายของตนเอง ถ้ามนุษย์มีนิสัยดีจะทำให้มันสมองดีจะคิดดีและจะเจริญเร็ว เป็นต้น ที่กล่าวมานี้เป็นจริงเพียงครั้งเดียวยังไม่จบขบวนการยังจะต้องมีธรรมชาติทางสิ่งแวดล้อมมาบงการอีกส่วนหนึ่งด้วย มิฉะนั้นระบบความคิดดีเพียงใดหากไม่มีสิ่งแวดล้อมมากกระตุ้นความคิด ก็ไม่มีอะไรให้คิดเช่นกัน ในธรรมชาติเดียวกัน ถ้าระบบร่างกาย (ซึ่งก็คือระบบความคิดของมนุษย์) แตกต่างกันหรือยีนส์แตกต่างกัน เช่น คนหนึ่งยีนส์ดี อีกคนหนึ่งยีนส์ไม่ดีหรือโง่คนทั้งสอง นั่นก็คิดไม่ได้เท่ากัน ในสิ่งแวดล้อมเดียวกันคนจึงเจริญไม่เท่ากัน เป็นต้น เมื่อคนเจริญขึ้นก็จะไปจัดสรรปรุงแต่งธรรมชาติให้ดีขึ้นเพื่อให้ความสะดวกสบายแต่การดำรงอยู่ของมนุษย์

แนวความคิดของสจ๊วตในเรื่องนิเวศวิทยาทางวัฒนธรรม สจ๊วต (1949) นิยามคำว่า “นิเวศวิทยา” ว่า นิเวศน์วิทยาคือการปรับตัวเข้าหากันระหว่างสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์ การปรับตัวของมนุษย์นั้นต่างจากสัตว์ตรงที่มันขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางวัฒนธรรม นิเวศน์วิทยาวัฒนธรรมคือ การศึกษาถึงการปรับตัวหรือความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การศึกษาวัฒนธรรมของ สจ๊วตคือการวิเคราะห์ระบบนิเวศวิทยาของสังคมเพื่อค้นหาลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมแต่ละแห่ง ถึงแม้ว่าสจ๊วตจะคิดว่าหลักนิเวศวิทยาเป็นองค์ประกอบสำคัญของสถาบันทางสังคม แต่ก็รู้ดีว่าไม่มีใครสามารถอธิบายองค์ประกอบทางวัฒนธรรมได้หมดทุกด้านด้วยแนวคิดทางด้านการปรับตัวทางนิเวศน์วิทยา นอกจากนี้สจ๊วตยังได้เน้นถึงความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมแต่ละแห่งอีกด้วย จากการศึกษาของสจ๊วตพบว่าสิ่งแวดล้อมมีผลต่อความแตกต่างในการปรับตัวของวัฒนธรรม วัฒนธรรมที่ต่างกันสิ่งแวดล้อมที่เหมือนกันจะแสดงรูปแบบของพัฒนาการที่เหมือนกัน การศึกษาวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมของสจ๊วตเป็นแบบวิวัฒนาการหลายสาย Multilinear มากกว่าวิวัฒนาการสายเดียว Unilinear เพราะวัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไปท่ามกลางปัจจัยหรือตัวแปรภายนอกมากมาย ซึ่งได้แก่สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาตินั่นเอง

สจ๊วตได้สรุปข้อแตกต่างระหว่างสังคมเรียบง่ายกับสังคมซับซ้อนว่าระบบของสังคมที่ซับซ้อนนั้นประกอบด้วยส่วนต่างๆ มากมายที่ต่างกันและต่างไปจากสังคมแบบง่ายๆ ระบบที่ต่างกันนี้ถูกนำมาเป็นปัจจัยของการปรับตัวที่ต่างกัน

ทฤษฎีนี้เป็นแนวทางในการหาคำอธิบายความเกี่ยวข้องของ ภูมิปัญญาและทุนวัฒนธรรมกับการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ ข้อสรุปของทฤษฎีคือพัฒนาการของวัฒนธรรมเกิดจากความก้าวหน้าของเทคโนโลยีและกลายเป็นวัฒนธรรมสากลได้ นักมานุษยวิทยาที่สนใจและศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยเน้นอิทธิพลของสภาพแวดล้อมเป็นสำคัญท่านหนึ่งคือ จูเลียน สจ๊วต (Julian Steward 1902-1972) โดยมองเห็นสังคมวัฒนธรรมในลักษณะที่เป็นพลวัต เน้นกระบวนการปรับตัวของสังคมภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม เน้นสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศว่ามีความสัมพันธ์กันกับรูปแบบและวิวัฒนาการของวัฒนธรรมในสังคม และส่งผลกระทบต่อซึ่งกันและกัน อย่างแยกไม่ออก วัฒนธรรมจึงเป็นเครื่องมือให้มนุษย์ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม และมองว่า การศึกษาวัฒนธรรมเกิดจากปัจจัยพื้นฐานสำคัญ 3 ประการ คือ 1.ความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีวัฒนธรรมกับสภาพแวดล้อมและต้องวิเคราะห์ประสิทธิภาพของวัฒนธรรมที่สามารถนำเอาทรัพยากรมาใช้ให้เป็นประโยชน์สูงสุด 2. รูปแบบพฤติกรรมที่มีความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีวัฒนธรรม โดยวิเคราะห์วิธีการที่มนุษย์ในแต่ละสังคมสร้างวัฒนธรรม กำหนดพฤติกรรม และกิจกรรมต่าง ๆ รวมถึงวิธีการทำงานเพื่อให้ชีวิตอยู่รอด และ 3.ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบและพฤติกรรมและระบบวัฒนธรรม วิเคราะห์พฤติกรรมและกิจกรรมในสังคมว่ามีส่วนทำให้สังคมอยู่รอดหรือไม่ มีผลกระทบต่อทัศนคติและโลกทัศน์ของคนในสังคมเพียงใด พฤติกรรมเพื่อความอยู่รอดของมนุษย์ในสังคมมีความเกี่ยวข้องกับกิจกรรมและความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคมอย่างไร

1.7 ทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่

ทฤษฎีนี้อธิบายรูปแบบภูมิปัญญาและทุนวัฒนธรรม โดยมีข้อสมมุติฐานของทฤษฎีว่า การยอมรับสิ่งใหม่เร็วหรือช้าขึ้นขึ้นอยู่กับปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลมีความแตกต่างในด้านบุคลิกภาพ ความรู้ ความเข้าใจ ทัศนคติ และค่านิยม การรับสิ่งใหม่หรือการยอมรับสิ่งใหม่ (Innovation) หมายถึงการยอมรับวัตถุที่เกี่ยวกับเทคโนโลยีและไม่ใช่วัตถุ ได้แก่ ความรู้สัจนิรันดร์ ทัศนคติ และอุดมการณ์ สิ่งใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นมีแหล่งที่มา 3 ประการ คือ 1. การค้นพบ (Discovery) 2. การคิดค้นประดิษฐ์ (Invention) และ 3. การแพร่กระจาย (Diffusion)

2. แนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

แนวคิดที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ประกอบด้วยแนวคิดในเรื่องอัตลักษณ์ และแนวคิดที่เกี่ยวกับเรื่องดนตรี แนวคิดเกี่ยวกับสุนทรียภาพ และแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ดังนี้

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์

อัตลักษณ์ (Identity) มีรากศัพท์มาจากภาษาละติน คือ Identitas เดิมใช้คำว่า Idem ซึ่งมีความหมายว่าเหมือนกัน (the same) (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2547) อัตลักษณ์ ประกอบด้วยคำว่า อัต กับคำว่า ลักษณะ อัต มาจากคำว่า อุตฺต แปลว่า ตน ตัวเอง อัตลักษณ์ จึงแปลว่า ลักษณะของตนเอง ลักษณะของตัวเอง เป็นศัพท์ที่คณะกรรมการบัญญัติศัพท์ของราชบัณฑิตยสถานได้บัญญัติให้ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า character เป็นลักษณะเฉพาะของบุคคลซึ่งรวมสติปัญญา คุณธรรม จริยธรรม ความประพฤติที่แสดงออกเป็นลักษณะนิสัยของบุคคล แต่ในปัจจุบัน มีการนำคำว่าอัตลักษณ์ไปใช้แทนคำว่า ตน ตัว หรือใช้ อัตลักษณ์เพื่อแทนคำว่า เอกลักษณ์ คำทั้งสองคำนี้อาจจะมีความหมายใกล้เคียงกันมาก แต่มีลักษณะเน้นต่างกัน โดยที่อัตลักษณ์นั้น เน้นลักษณะทั้งหมดของบุคคลโดยไม่ได้เปรียบเทียบกับใคร ส่วนเอกลักษณ์เน้นลักษณะที่เป็นหนึ่ง ลักษณะที่โดดเด่นซึ่งเป็นส่วนที่แยกบุคคลนั้นออกจากบุคคลอื่น อันมีแนวโน้มที่จะเกี่ยวข้องในเชิงเปรียบเทียบความแตกต่างกับประเด็นบางประการทางสังคมอยู่มาก (กาญจนา นาคสกุล, (2547). นอกจากนี้ อัตลักษณ์ (identity) ยังเป็นความรู้สึกนึกคิดที่บุคคลมีต่อตนเองว่า “ฉันคือใคร” ซึ่งจะเกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวเรากับคนอื่น โดยผ่านการมองตนเองและการที่คนอื่นมองเรา อัตลักษณ์ต้องการความตระหนัก (awareness) ในตัวเราและพื้นฐานของการเลือกบางอย่าง นั่นคือเราจะต้องแสดงตนหรือยอมรับอย่างตั้งใจกับอัตลักษณ์ที่เราเลือก ความสำคัญของการแสดงตนก็คือ การระบุได้ว่าเรามีอัตลักษณ์เหมือนกลุ่มหนึ่งและมีความแตกต่างจากกลุ่มอื่นอย่างไร และ “ฉันเป็นใคร” ในสายตาคนอื่น (นัทธนัย ประสานนาม, 2550) โดยอัตลักษณ์และความหมายจึงมีลักษณะที่ลื่นไหลเปลี่ยนแปลงไปตามวาทกรรมที่สร้างสิ่งเหล่านั้นขึ้นมา ไม่มีความแน่นอนตายตัว หรือหยุดนิ่ง (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2543)

ดังนั้น “อัตลักษณ์” จึงมีความหมายถึงสิ่งที่ทำให้รู้สึกว่าเป็นเราหรือพวกเรา ที่แตกต่างไปจากเขาหรือพวกเขา หรือคนอื่น อัตลักษณ์ไม่จำเป็นที่จะต้องมีความหมายเพียงอย่างเดียวแต่อาจมีหลายอัตลักษณ์ที่ประกอบกันขึ้นมาเป็นตัวเรา พวกเรา และอัตลักษณ์ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยสังคม (Social Construct) ดังนั้น อัตลักษณ์จึงจำเป็นต้องมีกระบวนการสร้างความเหมือนระหว่าง “พวกเรา” และความแตกต่างกับ “พวกเขา” หรือ “คนอื่น” และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ หมายถึงสิ่งที่ทำให้สมาชิกในกลุ่มชาติพันธุ์นั้นๆ รู้สึกร่วมกันว่าเป็นพวกเดียวกัน รู้สึกแตกต่างจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ดังนั้น การศึกษากระบวนการสร้างอัตลักษณ์จึงหมายถึงการศึกษากระบวนการสร้าง “ความเหมือน” และ “ความแตกต่าง” ดังกล่าว (วันดี สันติวุฒิมณี, 2545) อีกทั้ง อัตลักษณ์ว่า ยังหมายถึง กระบวนการที่ปัจเจกต่อรองตั้งคำถาม หรือปฏิเสธตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมที่ถูกยึดเหนี่ยวมาให้ การปฏิเสธอาจไม่จำเป็นต้องหมายถึงการต่อต้านตรงๆ หรือสร้างอัตลักษณ์ตรงข้ามขึ้นมา โดยพลิกสร้างนัยยะของความหมายใหม่ขึ้นมาแทน และอัตลักษณ์ยังหมายถึงการให้ความหมายของคนหรืออะไรบางอย่างว่าไม่มีลักษณะเฉพาะ คงอยู่ ไม่เปลี่ยนแปลง

ไม่สามารถที่จะสรุปคนๆ นั้นหรือสิ่งๆ นั้น แบบขาว - ดำ หรือถูก - ผิดได้ แต่เป็นการให้ความหมายตัวตนของคนหรือสิ่งๆ นั้น ในลักษณะที่มองว่ามีการผลิตซ้ำ มีการก่อสร้างเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ซึ่งจะต่างจากความหมายของคำว่า เอกลักษณะที่ดูเหมือนมีคุณสมบัติเฉพาะ โดดเด่นแตกต่างจากคนอื่นหรือสิ่งอื่น ในขณะที่ความหมายของอัตลักษณ์คือ การมีความหลากหลาย เช่น ในคนๆ หนึ่งนั้นก็จะมีอัตลักษณ์ที่หลากหลายในตัวเอง มีความหลากหลายด้านของบุคลิกภาพ หลากหลายตัวตน แนวคิดอัตลักษณ์ส่วนใหญ่จะนำไปใช้ในการอธิบายเรื่องเพศ และชาติพันธุ์ และนอกนั้นยังเห็นได้ว่าการนำไปใช้ศึกษาเรื่องของคนชายขอบของสังคมได้ เช่น กลุ่มผู้ติดเชื้อ เด็กข้างถนน ผู้สูงอายุ เป็นต้น(อภิญา เพ็ญฟูสกุล,2546)

ปัจจุบันคำว่า “อัตลักษณ์” ได้รับการพูดถึงอย่างกว้างขวางในประเทศไทย ทั้งในมุมมองทางสังคม การเมือง รวมไปถึงด้านศิลปวัฒนธรรม โดยหากมองความเชื่อมโยงของแนวคิดอัตลักษณ์กับงานศิลปวัฒนธรรม อาจมองได้หลายแง่มุม ดังเช่นคำกล่าวของศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี, (2505) ที่กล่าวว่า“...ในสิ่งที่เกี่ยวกับศิลปะ เราได้รับประโยชน์อย่างใหญ่หลวงจากตะวันตกในการศึกษาเทคนิคของงาน แต่เมื่อเราลอกเลียนความคิดและแบบอย่างของเขา เราก็จะกลายเป็นนักลอกแบบที่น่าสงสาร เพราะงานลอกเลียนแบบเช่นนั้น ย่อมเป็นงานปราศจากคุณค่าอันแท้จริง... ด้วยเหตุฉะนั้นในการที่ศิลปินตะวันออกเลียนแบบศิลปินตะวันตก จึงเป็นสิ่งที่ผิด...เขากลับสนใจในการแสดงออกซึ่งความรู้สึกทางตะวันออกอันเป็นต้นแบบ ซึ่งถ่ายทอดวิญญาณและความคิดของชาวตะวันออกทั้งสองสถาน...ประโยชน์ของการแลกเปลี่ยนศิลปะระหว่างตะวันตกกับตะวันออกจึงควรจะจำกัดแต่เพียงความคิดทางด้านเทคนิคและการใช้วัสดุธาตุใหม่ๆ เท่านั้น ไม่ควรจะอยู่ในด้านวัฒนธรรมและจิตใจ” ซึ่งคำกล่าวนี้นี้ชี้ให้เห็นได้ว่าการสร้างอัตลักษณ์และตัวตนทางศิลปะแทนการลอกเลียนนั้นสามารถสร้างคุณค่าแห่งงานศิลปะได้ นอกจากนี้ในแขนงของงานศิลปะเช่น "มันชนาการ" กับ "สถาปัตยกรรม ยังถือว่าอัตลักษณ์นั้นช่วยส่งเสริมภาวะการณเกะเกี้ยวและพึ่งพากันในสังคมวิชาชีพและมีผลต่อการตัดสินใจดำเนินการผลิตสร้างผลงานสร้างสรรค์ในระดับต่างๆ ทางด้านศิลปะและการออกแบบ เช่น สังคมของวิชาชีพมันชนาศิลป์อันมีอัตลักษณ์เฉพาะ ที่กินความไปสู่ประณีตศิลป์เชิงพานิชย์ศิลป์ในทุกแขนงมิเพียงใช่ประเด็นด้านมันชนาศิลปกรรมที่ต้องดำเนินไปบนคู่ขนานแห่งวิชาชีพ "มันชนาการ" กับ "สถาปัตยกรรมภายใน"อันถูกขีดกำหนดไว้ด้วยกรอบจรรยาบรรณแห่งวิชาชีพตามกฎหมายให้กับหน้าที่และความรับผิดชอบต่อสังคมและประเทศชาติ(อ้างถึงใน www.artbangkok.com,24 พ.ย.54) เช่นเดียวกับงานศิลปหัตถกรรมท้องถิ่น ที่จากการศึกษาของทรงคุณ จันทจร และคณะ,(2552)ที่พบว่าศิลปหัตถกรรมท้องถิ่น ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ มีความเกี่ยวเนื่องด้วยวัฒนธรรมการดำรงชีวิตของผู้คนในชุมชน ซึ่งทำให้คุณค่าทางอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์มีความโดดเด่น และมีเอกลักษณ์เฉพาะ โดยที่ศิลปหัตถกรรมเหล่านั้นได้ส่งสมคุณค่าความเป็นท้องถิ่นในแต่ละภูมิภาคไว้พร้อมที่จะได้รับการสืบ

ทอดและประยุกต์ใช้ในวิถีการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืนแม้กระแสโลกาภิวัตน์ ความก้าวหน้าด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีจะเข้ามามีบทบาทต่อชุมชนและท้องถิ่น

อีกทั้ง จากข้อมูลบางประเด็นจากบันทึกการบรรยายพิเศษในหัวข้อ“มิติวัฒนธรรมในการสร้างประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน”โดย ดร.สุรินทร์ พิศสุวรรณ เลขาธิการอาเซียน ในวันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2554 ยังได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของอัตลักษณ์ทางด้านศิลปะและวัฒนธรรมที่จะสามารถผลักดันในการสร้างประชาคมอาเซียนได้ ดังนี้

“การสร้างประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนที่ว่า ต้องการสร้างอัตลักษณ์ของความ เป็นอาเซียน โดยให้เป็นอัตลักษณ์ที่สอง รองมาจากอัตลักษณ์ทางเชื้อชาติเพราะอัตลักษณ์อาเซียน จะทำให้เราสามารถร่วมมือกันได้ในหลายๆ เรื่อง และมองอนาคตและวิสัยทัศน์ (vision) ต่อไปซึ่ง สิ่งซึ่งเป็นปัจจัยนำไปสู่อัตลักษณ์อาเซียนได้แก่ 1) การศึกษา 2) ศิลปวัฒนธรรม ซึ่งเป็นสิ่งสิ่ง บรรพบุรุษส่งสมมา เป็นมรดก (heritage) ที่ต่างมีของตัวเอง บางประเทศถึงกับขัดแย้งกันว่ามรดก ทางวัฒนธรรมนั้นเป็นของตน เพราะสิ่งนี้คือทุนทางสังคมวัฒนธรรม (social cultural capital) ที่สำคัญ ดังนั้น ทำอย่างไรให้ทรัพยากรนี้เพิ่มพูน ทำอย่างไรให้ความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มี อนาคตร่วมกันและผูกพันกันจึงให้ความสำคัญกับด้านศิลปวัฒนธรรมและสังคม เพราะเมื่อไหร่ที่ อาเซียนเดินหน้าผลักดันให้คนเหมือนกันอาเซียนก็จะหมดเสน่ห์ และยังนำไปสู่ความขัดแย้งและ ความรุนแรงต่างๆ ดังนั้น ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนจึงต้องส่งเสริม สนับสนุนความ หลากหลาย และ creativity ทำให้เกิด cultural products ซึ่งสามารถให้การท่องเที่ยวไปขายได้”

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่า “แนวคิดอัตลักษณ์”สามารถสร้างสรรค์งานศิลปะและ วัฒนธรรมให้โดดเด่นเป็นตัวตน มากกว่าการลอกเลียนหรือยึดถือเอางานศิลปวัฒนธรรมอื่นจน หลงลืมจิตวิญญาณและความเป็นตัวตนของตนเอง จนส่งผลต่อการกลืนกลายของศิลปะและ วัฒนธรรมของตนเอง อีกทั้งปัจจุบันการสร้างอัตลักษณ์ทางศิลปะและวัฒนธรรมยังส่งผลต่อ เศรษฐกิจและรายได้อันมากมายให้เข้ามาสู่ชุมชน สังคม และประเทศของตนเองได้ ดังนั้น กระบวนการสร้างหรือค้ำชูอัตลักษณ์ตัวตนทางศิลปะวัฒนธรรมจึงถูกกล่าวถึงอย่างมากใน ปัจจุบันพร้อมกับการตระหนักถึงการผสมผสานองค์ประกอบทางศิลปะและวัฒนธรรมในยุค โลกาภิวัตน์ที่ซับซ้อนมากยิ่งขึ้น

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับดนตรีวิทยา

ดนตรีมีความเกี่ยวข้องกับมนุษยชาติมาช้านานอดีตดนตรีมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม สมัยดึกดำบรรพ์ โดยเห็นได้จากร่องรอยดึกดำบรรพ์ของการฟ้อนเต้นมีเคาบบางประการอยู่ใน บรรดาภาพเขียนสีบนผนังถ้ำ เช่น ในถ้ำรูปที่เขาเขียว ตำบลลุ่มสุม อำเภอไทรโยค จังหวัด กาญจนบุรี ซึ่งเป็นภาพเขียนสีที่แสดงรูปคนจับมือกันเป็นแถวจำนวน 49 คน มีเครื่องแสดงเพศทั้ง หญิงและชาย ลักษณะดังกล่าวนี้ย่อมแสดงเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่ปกติ แต่ควรจะเป็น เรื่องของการละเล่น ในพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้ยังมีการเขียนรูปแสดงรูปคนยุคดึกดำ

บรรพ์ในทีอื่น ๆ อีก เช่น ที่เขาจันทร์งาม อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา ที่ถ้ำคน วัดพระบาท บัวบกและที่บ้านดิว ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านฝ้าย จังหวัดอุดรธานี ซึ่งล้วนเป็นภาพกลุ่มคนนั่งโอด เคนเป็นแถว ๆ ส่วนภาพสีที่ภูปลาร้า จังหวัดอุทัยธานี มีภาพคนแสดงท่าทางคล้ายกำลังเดินฟ้อนอยู่ ด้วย ซึ่งภาพเขียนสีบนผนังถ้ำเหล่านี้ มีความหมายอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตของผู้คนในระบบความเชื่อยุค ดึกดำบรรพ์ เพราะถ้ำหรือเพิงผาที่มีภาพเขียนอยู่ด้วยย่อมเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งอาจเทียบได้กับ ศาสนสถานของผู้คนและบ้านเมืองในสมัยหลัง ๆ ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมหรือศาสนกิจ กิริยาของ ผู้คนที่อยู่บนภาพเขียนเหล่านี้ส่วนมากเป็นเรื่องของการทำมาหากิน การล่าสัตว์ หรือกิจกรรมที่ เกี่ยวกับวิถีชีวิตด้านอื่น ๆ แต่บางส่วนของภาพมีผู้คนบางกลุ่มแสดงท่าทางพิเศษที่แตกต่างไปจาก กลุ่มอื่น ๆ ซึ่งอาจพิจารณาเปรียบเทียบลักษณะการเล่นในประเพณีของบรรดากลุ่มชนเผ่าพันธุ์ ต่าง ๆ ที่สืบต่อมา (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2532)

ดนตรีจึงเป็นงานสร้างสรรค์ของมนุษย์ เพื่อจรรโลงถึงความต้องการของตน อย่างน้อยสอง ลักษณะคือ เพื่อปรุงแต่งให้ดำเนินตามความเชื่อที่ฝังอยู่ในจิตใจแห่งความวิตกกังวล เพราะมนุษย์ เชื่อในสิ่งที่ธรรมชาติสร้างขึ้นและบันดาลให้เกิดขึ้น แห่งเทพสวรรค์ ภูเขา ป่า ทะเล ห้วยน้ำ แขน ฟ้า ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว ที่มีจักรวาล ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจให้เกิดขึ้นในรูปของภัยพิบัติ ฟ้า ร้อง ฟ้าผ่า พายุหมุน คลื่นในท้องทะเล ดนตรีที่สร้างขึ้นจึงหวังใช้เสียง เพื่อสื่อสารต่อเทพเบื้องบน จึงเกิดดนตรีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและพิธีกรรม อีกลักษณะหนึ่งดนตรีได้ปรุงแต่งวิถีชีวิตแห่ง ความสุข ความบันเทิง เป็นสื่อกลางของชุมชนมนุษย์ ดนตรีจึงสร้างขึ้นเพื่อเล่น ให้ความบันเทิง เรียงร้อย ให้ความสุขตามที่มนุษย์พึงประสงค์ ซึ่งดนตรีไม่จำกัดอยู่ที่เครื่องดนตรีหรือเพลงที่บรรเลง เท่านั้น ความหมายของดนตรีรวมไปถึงเพลงร้องแบบต่าง ๆ ที่แต่ละสังคมมนุษย์ได้สร้างสรรค์ ขึ้นมา และความซับซ้อนของดนตรีดังกล่าวนี้ได้ครอบคลุมในคุณค่าของชีวิต ที่มนุษย์ปรารถนา ถ่ายทอดจิตวิญญาณ อันเป็นความรู้สึกในส่วนลึกของจินตนาการให้คงอยู่และสืบทอดต่อกันไป เพลงร้อง เพลงบรรเลงได้ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้สึกเช่นนั้น ซึ่งได้จากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง และรับทอดต่อกันมายาวนานในแต่ละสังคมวัฒนธรรม นอกจากนี้แล้วความเป็นดนตรียังเป็นความ ดีความงามที่ปรากฏขึ้นในทุกชุมชน ทุกเผ่าพันธุ์ ไม่มีข้อจำกัดของความงาม ความไพเราะ แห่ง คุณค่าต่าง ๆ ดนตรีมีความเป็นกลางที่มนุษย์ได้เรียนรู้ และสามารถสัมผัสได้ ไม่ว่าดนตรีนั้นจะดำรง อยู่ในสังคมของภูมิภาคใดในโลกใบนี้ (ดวงจำปี วุฒิสุข, 2545)

ดนตรีสามารถแบ่ง องค์ประกอบของดนตรี แนวคิดการจัดหมวดหมู่ของเครื่องดนตรี และ มนุษยดนตรีวิทยา ได้ดังนี้

1) องค์ประกอบของดนตรี

ดนตรีเป็นศิลปะของเสียงที่เกิดจากความพากเพียรของมนุษย์ในการสร้างเสียงให้ อยู่ในระดับของจังหวะทำนอง สีต้นของเสียง และคีตลักษณ์ดนตรีไม่ว่าชาติใดภาษาใดล้วนแต่มี พื้นฐานมาจากส่วนต่างๆ เหล่านี้ทั้งสิ้น ความแตกต่างในรายละเอียดของแต่ละส่วนแต่ละ

วัฒนธรรมดนตรีนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริงแต่การที่จะแตกต่างกันอย่างไรนั้นกรอบวัฒนธรรมของแต่ละสังคมจะเป็นผู้กำหนดให้ตรงตามรสนิยมของแต่ละวัฒนธรรมจนเป็นผลงานให้บุคคลสามารถแยกแยะดนตรีของชาติหนึ่งแตกต่างจากดนตรีของอีกชาติหนึ่งอย่างไร ฉะนั้นการจะศึกษาถึงองค์ประกอบของดนตรีควรจะพิจารณาจากลักษณะทั้ง 5 ประการดังนี้(เฉลิมศักดิ์ พิภูลศรี,2530)

1. จังหวะ (Rhythm) เป็นศิลปะการจัดระเบียบเวลาของเสียง ไม่ว่าจะเป็นการเน้นเสียง (accent) องค์ประกอบเหล่านี้เป็นลักษณะที่สำคัญเมื่อมารวมกันแล้วจะทำให้เกิดความหลากหลายของจังหวะอันเป็นผลโดยตรงต่ออรรถรสในการรับรู้อิทธิพลตรงๆ ของจังหวะที่มีต่อผู้ฟังจะปรากฏพบในอาการตอบสนองด้านกายภาพเช่นฟังแล้วเคาะมือตามไปด้วย หรืออาการสูดจิตที่มักจะกล่าวกันว่าเกิดอาการ “เนื้อเต้น”

2. ทำนอง (Melody) เป็นส่วนของดนตรีที่มีอิทธิพลต่อผู้ฟังในด้านของสติปัญญาผู้ฟังมักแยกแยะความแตกต่างระหว่างเพลงหนึ่งโดยอาศัยทำนองเป็นส่วนช่วยที่สำคัญ องค์ประกอบที่สำคัญของทำนองได้แก่ความสูง-ต่ำ (Pitch) และความสั้น-ยาว(Duration) นอกจากนี้ควรศึกษารอบที่ใช้บังคับทำนองที่ส่งผลโดยตรงต่อการรับรู้คือบันไดเสียง(Scale)

3. การประสานเสียง (Harmony) องค์ประกอบของดนตรีส่วนนี้เกิดจากการนำเสียงมาบรรเลงซ้อนกัน หรือพร้อมกัน การซ้อนกันของเสียงจะพบในแนวตั้งหรือเวลาเดียวกัน ซึ่งจะมีลักษณะที่ตรงกันข้ามกับทำนองที่เรียบเรียงไปในแนวนอน การประสานเสียงจะมีส่วนช่วยอย่างยิ่งที่จะอุ้มเสียงให้เกิดพลังทางอารมณ์อันเป็นองค์ประกอบภายในที่ละเอียดอ่อนที่ช่วยเกื้อหนุนความงามของบทเพลง (สุกรี เจริญสุข 2532) การประสานเสียงในดนตรีปรากฏพลใน 4 ลักษณะ(เฉลิมศักดิ์ พิภูลศรี 2531)

3.1 Monophony เพลงที่มีแนวทำนองเดียวลักษณะการประสานเสียงแบบนี้จะเป็นการขับร้องหรือและบรรเลงเดี่ยวหรือกลุ่มก็ได้ แต่เสียงที่ออกมาจะอยู่ในระดับความสูง-ต่ำที่เท่ากันทั้งหมด

3.2 Polyphony เป็นลักษณะของการประสานเสียงที่แนวทำนองหลายทำนองโดยทำทุกทำนองมีความเด่นเท่าๆกัน

3.3 Homophony เป็นลักษณะของการเรียบเรียงเสียงประสานหลายทำนอง โดยให้เพียงแนวเดียวมีความโดดเด่นในขณะที่แนวอื่น ๆ ทำหน้าที่สนับสนุนในลักษณะของคอร์ด (chords)

3.4 Heterophony เป็นการประสานเสียงที่ทุกแนวเสียงมีความสำคัญเท่าๆ กันทุกแนวบนพื้นฐานของจังหวะ และทำนองหลักที่ยึดร่วมกัน เช่นการประสานเสียงในดนตรีไทยปัจจุบัน

4. สีสันทของเสียง (Tone Color) สีสันทของเสียงได้แก่คุณลักษณะเฉพาะของแหล่งกำเนิดเสียง เช่น เสียงร้องและเครื่องดนตรี ความหลากหลายไม่ว่าจะเป็นในด้านของวิธีการ

บรรเลง วัสดุที่ใช้ทำเครื่องดนตรีรูปทรง ขนาด ล้วนส่งผลโดยตรงต่อสีตันของเครื่องดนตรีทำให้มีคุณลักษณะของเสียงที่ต่างกันออกไป

ลักษณะของเครื่องดนตรีที่มีรูปทรง ขนาด และวัสดุที่ใช้ทำต่างกันจะส่งผลให้สีตันของเสียงมีความแตกต่างกันในลักษณะของความสัมพันธ์ดังต่อไปนี้

เสียงต่ำ-เสียงยาว	เสียงสูง-เสียงสั้น
ยาว	สั้น
ใหญ่	เล็ก
หนา	บาง
แน่น	ยุ่ย
หนัก	เบา
หย่อน	ตึง
อ่อน	แข็ง

5. คีตลักษณ์ (Form) รูปแบบของเพลงเป็นเสมือนกรอบที่รวมเอาจังหวะ ทำนอง การประสานเสียงสีตันของเสียงให้เป็นที่ไปเป็นเป้าประสงค์อันเดียวกันเพลงจะมีขนาดสั้น-ยาว หรือบรรเลงซ้ำ กลับไป-อย่างไรล้วนเป็นสาระสำคัญของคีตลักษณ์ทั้งสิ้น

2) แนวคิดการจัดหมวดหมู่ของเครื่องดนตรี

แนวทางในการศึกษาเรื่องการจัดหมวดหมู่เครื่องดนตรี ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารเพื่อนำไปใช้เป็นข้อมูลทางการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ โดยการศึกษาจากผลงานทางวิชาการที่เกี่ยวข้องซึ่งพบว่า

หมวดหมู่ของเครื่องดนตรีในการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเครื่องดนตรีไม่ว่าจะเป็นขณะเก็บข้อมูลหรือกลับจากการเก็บข้อมูลสนามแล้วก็ตาม สิ่งจำเป็นสำหรับผู้วิจัยประการแรกคือ การตอบคำถามเกี่ยวกับสังกัด หมวดหมู่ ของเครื่องดนตรีเครื่องนั้นหรือเครื่องนั้นๆ ให้ได้ การที่ผู้วิจัยทราบถึงหมวดหมู่เท่ากับเป็นการทราบ ถึงลักษณะ วิธีการเกิดของเสียงทำให้สามารถศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาส่วนใน ของดนตรีได้ชัดเจน และง่ายขึ้น (เฉลิมศักดิ์ พิภูลศรี,) โดยบรรดาเครื่องดนตรีของแต่ละชาติย่อมมีความแตกต่างกันไปตามรสนิยม ของคนในสังคมนั้น ๆ โดยอาศัยพื้นฐานทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมเป็นตัวกำหนดอย่างไรก็ตามในความแตกต่างนั้น ก็ปรากฏภาพของลักษณะร่วมอยู่ด้วยเสมอ ดังนั้นผู้ศึกษาดนตรีพื้นบ้านจะต้องไม่ละเลยลักษณะร่วมที่เป็นหลักสากลเหล่านี้ โดยทั่วไปหลักการจำแนกเครื่องดนตรีของแต่ละชนิดนั้นมีความแตกต่างกันออกไปตามความจำเป็นต่อการสนองตอบวัตถุประสงค์ในการใช้เป็นหลักสำคัญ เช่นเพื่อการพิพิธภัณฑ เพื่อการจัดระเบียบในการบรรเลงเป็นต้นอย่างไรก็ตามระบบที่ได้รับการยอมรับในเชิงวิชาการที่ได้แก่ระบบที่คิดค้น โดย Eric M Von Hombostel และ Curt Sachs ซึ่งรู้จักกันดีในหมู่นักดนตรีวิทยาว่าระบบ

Hombostel – Sachs การจัดหมวดหมู่ตามระบบ Hombostel – Sachs ได้แบ่งเครื่องดนตรีออกเป็น 5 หมวดหมู่ดังนี้ (Sachs 1940)

1. เครื่องสาย (Chordophones) เครื่องดนตรีในตระกูลนี้ผลิตเสียงโดยอาศัยการสั่นสะเทือนของสายเป็นแหล่งกำเนิดเสียง วิธีการผลิตเสียงทำได้หลายลักษณะ เช่น วิธีดีดด้วยไม้ หรือนิ้ว วิธีตีด้วยคันชักวิธีตี เป็นต้น

2. เครื่องลม (Areophones) เครื่องดนตรีที่ผลิตเสียงโดยอาศัยการสั่นสะเทือนของอากาศหรือลมเป็นหลักสำคัญ กระแสลมจะถูกบังคับให้พุ่งไปปะทะหรือผ่านสิ่งอื่น (ลิ้นหรือปาก) แล้วเกิดเสียงขึ้น ในขณะที่มีลำท่อที่มีรูปร่างลักษณะที่แตกต่างกันทำหน้าที่เป็นตัวกำรและเปลี่ยนแปลงระดับความสูง-ต่ำของเสียง

3. เครื่องเคาะประเภทท่อน-แท่ง (Idiophones) ลักษณะที่สำคัญของเครื่องดนตรีประเภทนี้จะเป็นวัตถุตันทึบ คุณภาพของเสียงจะเกิดจากการตี หรือ กระแทบของวัตถุที่มีคุณลักษณะที่ต่างกัน เช่น โลหะ ไม้ เป็นต้น

4. เครื่องหนัง (Membranophones) เครื่องดนตรีประเภทนี้ เกิดเสียงจากการสั่นสะเทือนของหนัง โดยมีหุ่นกลองทำหน้าที่เป็นตัวกำรหรือขยายเสียง

5. เครื่องไฟฟ้าและเครื่องกล (Electronophones) เครื่องดนตรีในตระกูลนี้ผลิตเสียงโดยการสั่นสะเทือนของเครื่องกลและเครื่องไฟฟ้า เครื่องดนตรีกลุ่มนี้จะไม่มีกล่องเสียง (Soundboard) เช่นออร์แกน เปียโนไฟฟ้า กีตาร์ไฟฟ้า เป็นต้น

3) มนุษยดนตรีวิทยา

ดนตรีนั้นเริ่มเข้ามามีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์มาช้านานจนไม่อาจสามารถแยกดนตรีออกจากความเป็นมนุษย์ได้ ดังนั้นวิชาการทางดนตรีจึงมีวิชาที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างดนตรีกับมนุษย์ เช่น ดนตรีวิทยา มานุษยดนตรีวิทยา และมานุษยวิทยา มนุษยสังคมวิทยา ซึ่งแต่ละวิชามีขอบข่ายและวัตถุประสงค์ในการศึกษาดังนี้

1.1 มานุษยดนตรีวิทยา (Ethnomusicology) เดิมเรียกกันว่า ดนตรีเปรียบเทียบ (Comparative Musicology) ซึ่งต่อมาในปี ค.ศ.1950 ยาว คูนท์ (Jaap Kunst) ได้ตั้งชื่อเรียกใหม่ว่า “Ethnomusicology” ซึ่งปัจจุบันแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ลักษณะด้วยกัน

1. เป็นการศึกษาดนตรีใดๆ ก็ตามที่ไม่ใช่ดนตรีตะวันตก (Non-Western Art Music) ซึ่งรวมทั้งดนตรียุโรปโบราณ และที่อื่น ๆ ที่ยังคงเหลืออยู่

2. เป็นการศึกษาดนตรีทุกรูปแบบในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง ดนตรีพื้นเมือง ดนตรีของชนกลุ่มน้อย ดนตรีสมัยนิยม ดนตรีเพื่อการค้า ฯลฯ

โดยวัตถุประสงค์ของดนตรีวิทยาเปรียบเทียบ (comparative musicology) คือการศึกษา ดนตรี และเครื่องดนตรีของชนที่ไม่ใช่ชาวยุโรป ทั้งนี้รวมทั้งสังคมโบราณ (primitive peoples) และชาติตะวันออกที่มีอารยธรรมสูง ดนตรีวิทยาเปรียบเทียบนี้โดยธรรมชาติมักถูกนำไปใช้ใน

การศึกษาดนตรีตะวันตกบ่อยครั้ง แต่ก็เป็นการศึกษาทางอ้อมเท่านั้น ชื่อคำว่า “ดนตรีวิทยาเปรียบเทียบ” ไม่ได้บ่งบอกอะไรเด่นชัดนักเพราะไม่ได้ “เปรียบเทียบ” อะไร ๆ มากกว่าวิทยาศาสตร์แขนงอื่น ชื่อที่เหมาะสมที่สุดคือ “มานุษยดนตรีวิทยา” หรือ “ดนตรีวิทยาชาติพันธุ์” (ethno-musicology) สำหรับมานุษยดนตรีวิทยา (Ethnomusicology) นั้น สุกกรี เจริญสุข (2538:30) กล่าวไว้ว่า เป็นวิชาที่แยกตัวออกมาจากวิชาดนตรีวิทยา (Musicology) ซึ่งในการศึกษามักมีขอบเขตต่างกันออกไป ในแง่ของความหมาย คำว่า Ethnomusicology (Ethnomusicology มาจากคำว่า Ethno + Musicology) กับคำว่า Musicology เป็นคำในภาษาอังกฤษ ที่ชาวตะวันตกใช้สื่อสารกันในหมู่ของคนที่มีความรู้พื้นฐานวัฒนธรรมแบบเดียวกัน กล่าวคือ คำว่า “Musicology” ใช้สื่อความหมายในกรณีที่ชาวตะวันตกทำการศึกษาวัฒนธรรมของตนเอง โดยใช้ภาษาที่ตนเองใช้สื่อสารในวิถีชีวิตประจำวันในทางตรงกันข้าม คำว่า “Ethnomusicology” ใช้สื่อสารในกรณีที่ชาวตะวันตกทำการศึกษาวัฒนธรรม คนอื่น ที่ไม่ใช่ภาษาของตนเอง (วาสิษฐ จรรย์ยานนท์, ม.ป.ป 1)

1.2 มนุษยสังคีตวิทยา (Ethnomusicology) มีขอบเขตของการศึกษาที่ครอบคลุมลักษณะดนตรี ใน 3 กลุ่มวัฒนธรรม โดยการแบ่งลักษณะดนตรีเป็น 3 กลุ่มนั้นเป็นการแบ่งที่มองจากด้านของชาวตะวันตกเป็นบรรทัดฐาน คือ

1. ดนตรีของผู้ที่ไม่รู้หนังสือลักษณะนี้จะเป็นวัฒนธรรมดนตรีของกลุ่มคนที่ไม่มีความรู้ภาษาเขียน เช่น กลุ่มคนในทวีปแอฟริกา
2. ดนตรีเอเชีย วัฒนธรรมดนตรีในกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีการใช้อักษรเขียนและการพัฒนา เช่น จีน อินเดีย ญี่ปุ่น อินโดนีเซีย ไทย เป็นต้น
3. ดนตรีพื้นเมือง ในกลุ่มนี้หมายถึงดนตรีพื้นเมืองของทุกชาติทั้งที่มีในตะวันตกและซีกโลกด้านอื่น ๆ

อย่างไรก็ตามถึงแม้ขอบเขตการศึกษาวิชามนุษยสังคีตวิทยา จะครอบคลุมลักษณะดนตรีใน 3 กลุ่มวัฒนธรรม ที่กล่าวมาแล้วก็ตาม แต่ในวิธีการศึกษาตามแนวทางมนุษยสังคีตวิทยาตามที่เสนอของชาวตะวันตกจะศึกษาโดยใช้ภาษาที่ 2 นอกเหนือจากภาษาแม่ (Nettl, 1964 อ้างถึงใน เฉลิมศักดิ์ พิภูลศรี,.....) โดยในสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 (Ethnomusicology) เป็นที่รู้จักกันในสมัยนั้นว่าดนตรีวิทยาเปรียบเทียบ (Comparative Musicology) ซึ่งในครั้งนั้นศูนย์กลางการศึกษาด้านนี้อยู่ที่นครเบอร์ลิน แต่หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลงพร้อมกับชัยชนะของชาวอเมริกาและกลุ่มประเทศพันธมิตร จุดศูนย์กลางการศึกษาด้านมนุษยสังคีตวิทยา จึงได้ย้ายจากยุโรปไปมาสู่อเมริกาพร้อมกับสถานะความเป็นศูนย์กลางของอเมริกาในด้านอื่น ๆ และในช่วงระยะเวลาเดียวกันนี้ กลุ่มนักมนุษยสังคีตวิทยาของอเมริกา ซึ่งมีตัวตั้งตัวตีที่สำคัญ คือ Mantle Hood ผู้เคยดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการสถาบันมนุษยสังคีตวิทยา แห่งมหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนียครอสเองเจลิส (UCLA) ได้เริ่มใช้วิธีการศึกษาดนตรีของชาติต่าง ๆ ในลักษณะที่เป็นที่เป็นดนตรีแบบที่ 2 ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ระยะเวลาที่

ไล่เลี่ยกันมีชาวอเมริกันหลายคนเดินทางไปยังประเทศต่าง ๆ เพื่อศึกษาเชิงมนุษยสังคีตวิทยาที่สำคัญ เช่น Kunst Jaab เดินทางไปศึกษาดนตรีญี่ปุ่น David morton เดินทางมาศึกษาดนตรีไทย เป็นต้น รวมทั้ง Mantle Hood เองได้ใช้เวลายาวนานเพื่อการศึกษาทางด้านนี้บนเกาะชวา (เฉลิมศักดิ์ พิภุศลศรี, 2545)

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่าดนตรีถือเป็นศิลปะของเสียงที่มีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ที่พากเพียรสร้างเสียงให้อยู่ในระดับของจังหวะทำนอง สีสันทันของเสียง ซึ่งดนตรีมีองค์ประกอบทั้งจังหวะ (Rhythm) ทำนอง (Melody) การประสานเสียง (Harmony) สีสันทันของเสียง (Tone Color) คีตลักษณ์ (Form) และการแบ่งประเภทเป็นทั้งเครื่องสาย (Chordophones) เครื่องลม (Areophones) เครื่องเคาะประเภทท่อน-แท่ง (Idiophones) เครื่องหนัง (Membranophones) และเครื่องไฟฟ้าและเครื่องกล (Electronophones) ที่มีการจัดหมวดหมู่ตามระบบ Hombostel – Sachs อีกทั้งในทางวิชาการทางดนตรียังมีวิชาที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างดนตรีกับมนุษย์ที่หลากหลาย ดังเช่น ดนตรีวิทยา มานุษยดนตรีวิทยา และมานุษยวิทยา มนุษยสังคีตวิทยา ซึ่งแต่ละวิชาต่างมีขอบข่ายและวัตถุประสงค์ในการศึกษาเฉพาะวิชาด้วย

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับสุนทรียภาพ

“สุนทรียภาพ” (Aesthetic) มีความหมายถึง ความซาบซึ้งในคุณค่าของสิ่งทั้งงาม ไพเราะ หรือ รื่นรมย์ ไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติ หรือศิลปะ (พจนานุกรมศัพท์ศิลปะ, 2530) ซึ่งความรู้สึกลึกซึ้งซาบซึ้งในคุณค่าดังกล่าวนี้ย่อมจะเจริญเติบโตได้ ดังเช่นข้อมูลของ ทวีเกียรติ ไชยงยศ, (2528) ที่กล่าวว่า ความรู้สึกลึกซึ้งซาบซึ้งในคุณค่าของสิ่งทั้งงาม ไพเราะ หรือรื่นรมย์ ไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติ หรือศิลปะ จะเจริญเติบโตได้โดยประสบการณ์ หรือการศึกษา อบรม ฝึกฝนจนเป็นอุปนิสัยเกิดขึ้นเป็นรสนิม (Taste) ขึ้นตามตัวบุคคล “สุนทรียภาพ” หรือ สุนทรีย เป็นความรู้สึกที่บริสุทธิ์ ที่เกิดขึ้นในห้วงเวลาหนึ่ง ลักษณะของอารมณ์ หรือความรู้สึกนั้นเราใช้ภาษาต่อไปนี้แทนความรู้สึกจริง ๆ ของเรา ซึ่งได้ความหมายไม่เท่าที่เรารู้สึกจริง ๆ เช่น คำตอบต่อไปนี้

1. พอใจ (interested)
2. ไม่พอใจ (disinterested)
3. เพลิดเพลินใจ (pleasure)
4. ทุกข์ใจ (unpleasuse)
5. กิณใจ (empathy)

อารมณ์ หรือ ความรู้สึกดังกล่าวนี้จะพาให้เกิดอาการลืมตัว (Attention span) และ ผลอใจ (psychical distance) ลักษณะทั้งหมดนี้เรียกว่า สุนทรีย หรือสุนทรียภาพที่ว่าสุนทรียภาพเป็นความรู้สึกจากการรับรู้ที่บริสุทธิ์ในห้วงเวลาหนึ่งนั้น ขออ้างนักปรัชญาชื่อเอมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) ชาวเยอรมันที่กล่าวว่า “บางครั้งเราก็มีความรู้สึกมีความสุข เพื่อความสุขเท่านั้น”

แปลความหมายได้ว่าเป็นความรู้สึกพอใจในอารมณ์ โดยไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ จอห์น ฮอสเปอร์ (John Hospers) ที่ว่า สุนทรียภาพ “เป็นลักษณะของประสบการณ์ที่ไม่มีผลในทางปฏิบัติ” นั่นก็หมายความว่า เมื่อเรามีสุนทรียภาพกับดอกกุหลาบเพราะเราเห็นความงามของมัน ดอกกุหลาบที่เบ่งบานอยู่กับต้นทำให้เราพอใจ เพลิดเพลิน ปีติปราโมทย์ มีความสุข ถ้าเราเด็ดดอกกุหลาบนั้นไปขาย แสดงว่าเราไม่ได้มีสุนทรียภาพเพราะเราชอบดอกกุหลาบนั้นเพียงเพื่อจะขายเอาเงินเท่านั้น เป็นการชอบที่ไม่บริสุทธิ์ใจ เพราะผลที่ตามมาคือการทำลาย การที่จะตัดสินใจว่า ใครมีสุนทรียภาพหรือใครไม่มีสุนทรียภาพท่านว่าให้พิจารณาที่ทำในตัวหรือค่านอกตัวของสิ่งนั้น ถ้าบุคคลมองเห็นค่าในตัวของวัตถุนั้นแสดงว่า มีสุนทรียภาพ ในทางตรงกันข้ามถ้าบุคคลนั้นมองเห็นค่านอกตัวของวัตถุมากกว่าค่าในตัวก็แสดงว่า มีสุนทรียภาพ ในทางตรงกันข้ามถ้าบุคคลนั้นมองเห็นค่านอกตัวของวัตถุมากกว่าค่าในตัวก็แสดงว่าบุคคลนั้นไม่มีสุนทรียภาพ ยกตัวอย่าง ความงามของหญิงสาว เรามองเห็นหญิงสาวแล้วพอใจจนเปลือยใจ เพราะได้มองเห็นสัดส่วนในตัวผู้หญิงว่าช่างพอเหมาะไปหมด (ค่าในตัว) ถึงกับเปลือยอุทานว่า “เธอช่างงดงามอะไรเช่นนั้น” อย่างนี้เรียกว่า มีสุนทรียภาพ เพราะเห็นค่าในตัวของผู้หญิง แต่ถ้าในทางตรงกันข้าม เมื่อเรามองเห็นหญิงสาวแล้วคิดต่อไปว่า ถ้าเอาไปขายจะได้ราคาดี อย่างนี้เรียกว่า ไม่มีสุนทรียภาพ เพราะมองไม่เห็นค่าในตัว แต่กลับไปเห็นค่านอกตัว คือ เงิน หรือเห็นหญิงงามแล้วเกิดความใคร่ขึ้นมาแสดงว่าเห็นค่านอกตัว คือ กามารมณ์ จัดว่าไม่มีสุนทรียภาพเช่นกัน

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญา

นักวิชาการและนักคิดหลายท่านได้กล่าวถึงความหมายความสำคัญ ขอบข่ายของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาโดยสรุปดังนี้

1) ความหมายความสำคัญ ขอบข่ายของวัฒนธรรม

คำว่า วัฒนธรรม นั้นมีผู้ให้ความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” ไว้อย่างกว้างขวาง เป็นต้นว่า วัฒนธรรม มาจากภาษาอังกฤษว่า Culture เป็นคำที่พลตรีพระเจ้า วรวงศ์เธอกรมหมื่น นราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงบัญญัติไว้ โดยมาจากการรวมกันของสองคำ คือ วัฒน มาจาก วัฒน ในภาษาบาลี หมายถึง ความเจริญงอกงาม และธรรม มาจาก ธรรม ในภาษาสันสกฤต หมายถึง สภาพที่เป็นอยู่จริง รวมความแล้ว หมายถึง สภาพที่แสดงถึงความเจริญงอกงามหรือความมีระเบียบวินัย มีใช้เป็นหลักฐานทางราชการครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ.2483 ในพระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2483 ซึ่งต่อมาถูกยกเลิกไป โดยประกาศใช้พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2485 แทน และใช้ต่อมาจนถึงปัจจุบัน (วรุฑ สุวรรณฤทธิ์ และคณะ. 2546)

วัฒนธรรม (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542และ 2546) หมายถึง สิ่งที่ทำความเจริญงอกงามให้แก่หมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมในการแต่งกาย วิถีชีวิตของหมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมพื้นบ้าน วัฒนธรรมชาวเขา

ศรีศักร วัลลิโภดม (2536) เห็นว่า วัฒนธรรม คือ รูปแบบในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันของทุกสิ่งทุกอย่าง ที่คนในชุมชนหรือกลุ่มคนสร้างขึ้นเพื่อการดำรงชีวิตอยู่เป็นวัฒนธรรมทั้งสิ้น

สุพัตรา สุภาพ (2538) กล่าวถึง วัฒนธรรม ว่ามีความหมายครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่าง อันเป็นแบบแผนของความคิด และการกระทำที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือสังคมใดสังคมหนึ่ง

วีระ บำรุงรักษ์ (2540) กล่าวว่า วัฒนธรรม คือวิถีชีวิตที่คนไทยได้สั่งสม เลือกรองรปรับปรุง แก้ไข จนถือว่าเป็นสิ่งที่ดีงามเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและได้ใช้เป็นเครื่องมือ หรือเป็นแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหาในสังคม

ซึ่งวัฒนธรรมมีขอบข่าย และประเภทของวัฒนธรรมดังนี้

วัฒนธรรม มีขอบข่ายที่ไม่จำกัด เป็นการแสดงถึงสัญลักษณ์ความเป็นตัวตน ความเป็นเผ่าพันธุ์ของมนุษย์ สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา วัฒนธรรมจึงมีลักษณะที่สำคัญพอสรุปประเด็น ได้ดังนี้ (วรวิธ สุวรรณฤทธิ์ และคณะ. 2546)

1) วัฒนธรรมเกิดจากการเรียนรู้ ซึ่งเกิดขึ้นในหมู่มนุษย์ที่จะต้องมีการเรียนรู้จากมนุษย์ที่เป็นสมาชิกในสังคม โดยไม่ต้องมีการเรียนรู้หรือสั่งสอน

2) วัฒนธรรมเป็นมรดกของสังคม ซึ่งเป็นผลของการถ่ายทอดและการเรียนรู้จากสมาชิกรุ่นหนึ่งไปสู่สมาชิกรุ่นต่อไป การถ่ายทอดวัฒนธรรมไปสู่สมาชิกรุ่นนั้น จะต้องใช้ระยะเวลายาวนานเครื่องมือในการถ่ายทอดคือภาษา

3) วัฒนธรรมเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตซึ่งไม่อาจนำมาเปรียบเทียบกันได้ว่าวัฒนธรรมใดดีกว่ากันเพราะวัฒนธรรมแต่ละวัฒนธรรมย่อมมีความเหมาะสมตามสภาพแวดล้อมของแต่ละสังคม

4) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ จากการที่มนุษย์คิดค้นสิ่งใหม่ๆ หรือปรับปรุงของเดิมให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป จึงทำให้วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

5) วัฒนธรรมมีลักษณะเป็นการแสดงถึงรูปแบบของความคิดซึ่งเป็นผลมาจากการช่วยกันกำหนดรูปแบบของความคิดในการแสดงพฤติกรรมของสมาชิก โดยสมาชิกรับรู้ร่วมกันและประพฤติปฏิบัติตามแนวความคิดนั้น

6) วัฒนธรรมมิใช่เป็นของผู้ใดผู้หนึ่งโดยเฉพาะ แต่วัฒนธรรมเป็นของส่วนรวม ซึ่งเกิดจากการมีมนุษย์อยู่ร่วมกัน และสร้างรูปแบบในการดำเนินชีวิตในสังคมร่วมกัน วัฒนธรรมจึงไม่ใช่สิ่งที่สมาชิกในสังคมคนใดคนหนึ่งยอมรับและถือปฏิบัติเท่านั้น

ขอบข่ายของวัฒนธรรม แต่ละสังคมมีความเป็นมาจากสิ่งแวดล้อม ค่านิยม และการเผยแพร่ทางวัฒนธรรม แต่ความเป็นมาของวัฒนธรรมไทยมาจากปัจจัยต่างๆ ดังนี้ (บันเทิง พาพิจิตร. 2549)

1) สิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เนื่องจากประเทศไทยมีภูมิประเทศเป็นลักษณะที่ราบลุ่มอุดมสมบูรณ์ไปด้วยแม่น้ำลำคลอง คนไทยได้ใช้น้ำเพื่อประโยชน์หลายประการจากความอุดมสมบูรณ์ด้วยลำคลองต่างๆ ก่อให้เกิดประเพณีวัฒนธรรมมากมาย เช่น ประเพณีลอยกระทง ประเพณีการแห่ผ้าพระกฐิน การแข่งเรือ เป็นต้น

2) ระบบการเกษตรกรรม คนไทยส่วนมากมีอาชีพทำนา ทำสวน ทำไร่ จึงมีประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ มากมาย เช่น ประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าว นวดข้าว

3) ค่านิยมการมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมอย่างใกล้ชิด ค่านิยมบางอย่างก็กลายเป็นแกนของวัฒนธรรมวิถีชีวิตของคนไทยโดยส่วนรวมมีเอกลักษณ์ แสดงออกถึงความมีอิสรภาพ เสรีภาพ

4) อิทธิพลจากวัฒนธรรมอื่น การเผยแพร่ทางวัฒนธรรมอื่นๆ ซึ่งสามารถทำได้หลายทาง เช่น การติดต่อกันระหว่างผู้คนจากสังคมหนึ่งกับสังคมอื่น การสื่อสาร การขนส่งยังช่วยเผยแพร่วัฒนธรรมเป็นไปได้อย่างราบรื่น รวดเร็ว ทันใจ และกว้างขวาง วัฒนธรรมสังคมอื่นที่เข้ามาเผยแพร่ เช่น ศาสนาพราหมณ์เป็นที่มาของประเพณีต่างๆ ในสังคมไทย เป็นต้นว่า ประเพณีการทำขวัญนาค ประเพณีโกนจุก วัฒนธรรมทางตะวันตกได้แพร่เข้ามาทั้ง ๆ ที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุและวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ เป็นต้นว่า การแต่งกาย การสัมผัสมือ การเดินควงกันเป็นคู่ ๆ เป็นต้น

ส่วน ศรีศักร วัลลิโภดม (2545) เห็นว่า วัฒนธรรมไทยที่ใช้อยู่มี 2 ระดับ คือ ระดับที่ 1 วัฒนธรรมระดับประเทศ หรือวัฒนธรรมหลวง คือวัฒนธรรมที่พยายามจะสร้างให้คนในประเทศไทยที่มีความหลากหลาย มีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ในความเหมือนก็มีความหลากหลายในชาติพันธุ์ ความเป็นมาของกลุ่มทางสังคมที่หลากหลาย รวมทั้งการปรับตัวเองเข้ากับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น ย่อมมีวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมที่ต่างๆ กันไป ระดับที่ 2 วัฒนธรรมราษฎร์ หรือวัฒนธรรมระดับล่างลงมา ที่มีความหลากหลายโดยวัฒนธรรมเหล่านั้นไม่ได้อยู่โดดๆ หรือลอยอยู่แบบวัฒนธรรมหลวง ดังนั้นหน่วยงานของรัฐ จึงใช้เป็นวัฒนธรรมที่จะบูรณาการให้คนหลากหลายกลุ่มมีความสำนึกร่วมในความเป็นไทย

วัฒนธรรมในสังคมนั้น อมรา พงศาพิชญ์ (2547) แบ่งเป็น วัฒนธรรมในลักษณะที่เป็นสัญลักษณ์และจับต้องไม่ได้ เป็นต้นว่า ภาษาพูด ระบบ ความเชื่อ กิริยามารยาท ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมทางด้านวัตถุ เป็นต้นว่า อาคารบ้านเรือน วัด และศิลปกรรม ประติมากรรมต่างๆ ตลอดจนสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ซึ่งใช้เป็นประจำทุกวัน วัฒนธรรมทั้งหมดก็คือสิ่งที่ครอบงำชีวิตมนุษย์ ทั้งในชีวิตประจำวันและทั้งในโอกาสพิเศษ ที่มนุษย์เราจำเป็นต้องใช้ชีวิตคิดแปลกไปจากธรรมดา

ลักษณะของวัฒนธรรมไทย ตามที่ พวงผกา ประเสริฐศิลป์ (2543) จำแนกไว้ 4 ประการ ได้แก่

1) วัฒนธรรมเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ เพราะเห็นว่ามนุษย์แตกต่างจากสัตว์ตรงที่มีการรู้จักคิด มีการเรียนรู้ มีการปรับปรุงระบบชีวิตของตนให้เจริญ มีการอยู่ดีกินดี มีความสุข ความสะดวกสบาย วัฒนธรรมมีการถ่ายทอดเพื่อให้เกิดความเข้าใจในแนวเดียวกัน และแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้ ซึ่งต่างไปจากสัตว์ที่เกิดจากการเรียนรู้ได้โดยอาศัยจากการจำเท่านั้น มนุษย์มีมันสมองโตกว่าสัตว์ จึงเจริญพัฒนาไปมากกว่าสัตว์ ดังนั้น วัฒนธรรมจึงมีการถ่ายทอดได้ทางเดียวเท่านั้น โดยการเรียนรู้ ไม่ใช่ถ่ายทอดทางชีววิทยาหรือกรรมพันธุ์ ซึ่งสอดคล้องกับ จรัลพรหมอยู่ (2543) ที่กล่าวไว้ว่า เมื่อคนเราเกิดมายังไม่มีวัฒนธรรมติดตัวมาด้วย ยังไม่รู้จักพูด แต่งตัวไม่เป็นไม่รู้ว่าจะอะไรใช้เป็นอาหาร ขับร้อง เดินรำไม่เป็น สิ่งที่เป็นวัฒนธรรมเหล่านี้เราค่อยๆ เล่าเรียน และสะสมจากประสบการณ์ชีวิตประจำวันที่เราติดต่อกับบุคคลอื่นๆ ในสังคมนั้น แสดงว่า วัฒนธรรมไม่ได้เกิดมาพร้อมกับบุคคล แต่เป็นสิ่งที่จะต้องเรียนรู้จากสังคม

2) วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม หมายถึง วัฒนธรรมที่เกิดจากผลของการกระทำที่ถ่ายทอดและมีการเรียนรู้ของมนุษย์ในยุคก่อน โดยทางตรงและทางอ้อมมาสู่มนุษย์ในยุคหลังๆ หรือยุคปัจจุบันไม่ขาดช่วงระยะเวลา ดังนั้น วัฒนธรรม จึงมีลักษณะเป็นมรดกทางสังคมและเป็นตัวกลางสำคัญที่มนุษย์ใช้ในการถ่ายทอดวัฒนธรรมก็คือภาษา นั่นเอง ภาษา จึงเป็นสัญลักษณ์ที่ใช้กันทุกวัฒนธรรม ไม่ว่าจะของไทยหรือของต่างประเทศ

3) วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิต หรือแบบแผนของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ หมายถึง สภาพความเป็นอยู่หรือการดำรงชีวิตของมนุษย์ในแต่ละสังคมจะสามารถแยกวัฒนธรรมออกจากกันได้ เพราะวัฒนธรรมแต่ละสังคมจะไม่เหมือนกัน เนื่องจากลักษณะของมนุษย์ ถ้าเกิดในสังคมใดก็จะเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมของสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ เช่น วัฒนธรรมของไทยในแต่ละภาคก็จะไม่เหมือนกันหรือวัฒนธรรมของเมืองไทยก็จะไม่เหมือนกับวัฒนธรรมของต่างประเทศ โดยสิ้นเชิง

4) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่คงที่ เนื่องจากมนุษย์มีการคิดค้นสิ่งใหม่ๆ หรือปรับปรุงของเดิมให้ดีขึ้นเหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากสภาพแวดล้อมทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงไป จึงทำให้สังคมต้องมีการปรับตัวเข้ากับสภาพของสังคมให้ได้เพื่อความอยู่รอดและสงบสุข เช่น สังคมไทยสมัยก่อนมีความคิดเห็นว่าผู้หญิงควรทำงานอยู่ในบ้านเป็นแม่บ้าน เรียนรู้เรื่องการบ้านการเรือนทุกชนิด ผู้ชายต้องออกทำงานนอกบ้าน เพื่อหาเลี้ยงพ่อแม่ ครอบครัวยุคนี้ สภาพของสังคมเปลี่ยนแปลงไปมาก ผู้หญิงทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้ชายมากขึ้นหรือถ้าเป็นครอบครัว ภรรยาจะออกไปทำงานนอกบ้าน เพื่อเป็นการช่วยสามีหารายได้เพิ่มให้ครอบครัวของตน ผู้หญิงจะเป็นคนสงบเสงี่ยมเจียมตัว นิ่มนวลอ่อนช้อยไม่ได้แล้ว ในสภาพปัจจุบันนี้ผู้หญิงจะต้องกระฉับกระเฉง มีความคล่องตัว ทำงานแข่งกับเวลา งานที่ผู้ชายทำผู้หญิงก็สามารถทำได้ ไม่เช่นนั้นก็จะกลายเป็นคนโง่ ไม่ทันคนอื่นเขา ต้องทำงานปรับตัวให้ทันต่อสภาพของคนในยุคปัจจุบัน หรือยุคโลกาภิวัตน์ หรือยุคต่อๆ ไปในอนาคต

จากขอบข่ายของวัฒนธรรม ตามที่ผู้รู้จำนวนมากกล่าวมาแล้วนั้น สรุปได้ว่า วัฒนธรรมสามารถแบ่งได้หลายรูปแบบขึ้นอยู่กับพื้นฐานแนวความคิดของแต่ละบุคคลและบริบทของสังคม วัฒนธรรมจึงเป็นเรื่องของจิตใจและตัวตนที่สัมผัสได้ กล่าวคือ ทางด้านจิตใจ วัฒนธรรมเป็นเพียงความรู้สึกนึกคิดที่มีองค์ประกอบทางความเชื่อ ค่านิยม ความศรัทธา จินตนาการซึ่งสามารถถ่ายทอดความรู้สึกต่าง ๆ ได้ โดยการถ่ายทอดทางภาษาและความสัมพันธ์ที่ดีและเป็นการถ่ายทอดที่มีอิสระทางความรู้สึกนึกคิด จึงทำให้ผู้ที่รับการถ่ายทอดเกิดการรับรู้และยอมรับในการถ่ายทอดวัฒนธรรมนั้น ในด้านของตัวตนที่สัมผัสได้นั้น วัฒนธรรมเป็นเพียงพฤติกรรมที่แสดงออกถึงการยอมรับสิ่งที่อยู่ภายในจิตใจ ความรู้สึกนึกคิด ถึงแม้ว่าบางสังคมจะเกิดการยอมรับหรือไม่ก็ตาม นอกจากนี้ยังพบว่า วัฒนธรรมยังเป็นตัวกำหนดแบบแผนในการดำเนินชีวิตซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง จึงเป็นที่มาของความไม่หยุดนิ่งแห่งวัฒนธรรม

2) ความหมายความสำคัญและขอบข่ายของภูมิปัญญา

ด้านภูมิปัญญานั้นมีนักคิด นักวิชาการหลายท่านกล่าวถึงความหมายและขอบข่ายของภูมิปัญญาไว้ดังนี้

ธวัช ปุณโณทก (2531) กล่าวว่า ภูมิปัญญา หมายถึง ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพในการศึกษาเล่าเรียน โดยยกตัวอย่างภูมิปัญญา เช่น การรู้จักการทำงาน การไถนา การนวดข้าวของชาวบ้าน การนำวัสดุธรรมชาติ เช่น ไม้ไผ่มาจักสานเป็นภาชนะใช้สอยต่างๆ

รุ่ง แก้วแดง, (2541) ให้ความหมายว่าของ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในกรณีของภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย ที่หมายถึง องค์ความรู้ความสามารถและทักษะของคนไทย อันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรร เรียนรู้ปรุงแต่งและถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย

จารุวรรณ ชรรมวัตร. (2538) ที่ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น ว่าหมายถึง ทรัพยากรความรู้ ทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ในท้องถิ่นแต่ละแห่ง อาจเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนหรือเป็นลักษณะสากลที่หลายถิ่นคล้ายกันก็ได้ โดยเกิดจากชาวบ้านแสวงหาความรู้ เพิ่มเอาชนะอุปสรรคทางธรรมชาติ ทางสังคม ที่จำเป็นในการดำรงชีวิต

ซึ่งภูมิปัญญามีขอบข่ายและลักษณะดังนี้

เสรี พงศ์พิศ (2529) ได้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สำคัญ มีดังนี้ คือลักษณะที่เป็นนามธรรมเป็นโลกทัศน์ จีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน และ ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่างๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี และอื่นๆ

ประเวศ วสี (2532) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้าน ไว้ดังนี้ 1.มีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานไม่ใช่วิทยาศาสตร์ 2. มีการบูรณาการสูงทั้งในเรื่องของกาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม 3.

มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่งและประการสุดท้ายคือ เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุ

สัญญา สัญญาวิวัตน์ (2533) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้านไว้ดังนี้ 1. ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นเรื่องเกี่ยวกับความรู้ใดๆ หรือหน่วยสังคมใดๆ เป็นข้อมูล เป็นเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับเกษตร ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน 2. ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องใดๆ หรือหน่วยสังคมใดๆ ความเชื่อดังกล่าวอาจยังไม่มีข้อพิสูจน์ยืนยันว่าถูกต้อง หากพิสูจน์แล้วความเชื่อก็จะเปลี่ยนเป็นความรู้ ความเชื่อบางอย่างพิสูจน์ไม่ได้ เช่น เรื่องนรกสวรรค์ ตายแล้วไปไหน ผีมีจริงหรือไม่ 3. ภูมิปัญญาพื้นบ้านคือความสามารถ หรือแนวทางในการแก้ปัญหาหรือป้องกันปัญหา เช่น ความสามารถในการสร้างหรือดำรงความสัมพันธ์อันดีในครอบครัว เป็นต้น

สามารถ จันทรสุรย์ (2534) ได้กล่าวถึง ภูมิปัญญาพื้นบ้านไว้ 2 ลักษณะที่เป็นนามธรรมเป็นโลกทัศน์ชีวิตทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่างๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปศาสตร์ และอื่นๆ ภูมิปัญญาพื้นบ้านเหล่านี้สะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกันคือ 1. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช 2. ความสัมพันธ์กับคนอื่นๆ ที่ร่วมกันในสังคมหรือชุมชนและประการที่ 3. ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย

ลักษณะ รอดสน (2540) ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านได้รับการถ่ายทอดกันมาจากบรรพบุรุษ เพื่อใช้ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุขในแต่ละสภาพแวดล้อม โดยการประสมประสานความรู้ความคิดเข้าด้วยกันในการใช้แก้ปัญหาต่างๆ ล้วนเป็นสิ่งที่มีความค่าโดยผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับกาลสมัย

หากกล่าวโดยสรุปพบว่าภูมิปัญญาหมายถึงองค์ความรู้ ความสามารถ ทักษะและประสบการณ์ของชาวบ้านที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่นมี 2 ลักษณะคือแบบที่เป็นรูปธรรมกับแบบนามธรรมทุนวัฒนธรรมหมายถึงทรัพย์สินทางปัญญาที่สั่งสมมาในอดีตทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้

3. บริบทพื้นที่ที่ทำวิจัย

จากการศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่างๆ และข้อมูลในพื้นที่วิจัยสามารถสรุปข้อมูลสภาพบริบทของพื้นที่ในการวิจัยเป็นด้านๆ ได้ดังนี้

3.1 ด้านสภาพทั่วไปและวิถีการดำรงชีวิตของพื้นที่ชุมชนลุ่มน้ำโขง

แผนที่แสดงอาณาบริเวณลุ่มน้ำโขง (อ้างอิงใน th.wikipedia.org/wiki/แม่น้ำโขง)

แม่น้ำโขง มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาหิมาลัย ไหลผ่านมณฑลชิงไห่ ประเทศจีน และบริเวณที่ราบสูงทิเบต ไหลลงสู่ทะเลจีนใต้ ผ่านประเทศจีน ประเทศลาว ประเทศพม่า ประเทศไทย ประเทศกัมพูชา และประเทศเวียดนาม มีความยาวทั้งหมด 4,880 กิโลเมตร เป็นความยาวในประเทศจีน 2,130 กิโลเมตร ช่วงที่แม่น้ำไหลผ่านประเทศจีนมีชื่อเรียกว่า แม่น้ำหลานชางเจียง หรือแม่น้ำล้านช้าง และเมื่อไหลผ่านเข้าเขตประเทศพม่า และประเทศลาว เรียกว่า แม่น้ำของ ในภาษาไทยเรียกว่า แม่น้ำโขง

สำหรับความหมายของชื่อ แม่น้ำโขงในประเทศไทย และแม่น้ำของในประเทศลาวนั้น มีนักวิชาการหลายท่านได้เสนอความหมายของชื่อไว้หลากหลายดังนี้

มหาสิลา, (2006 อ้างถึงใน ปฐม หงส์สุวรรณ, 2552) คำว่า “ของ” และ “โขง” ตามความหมายทั่วไปในภาษาลาวที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันนิยามครอบคลุมไว้ใน 3 ประการ คือ 1) ชื่อแม่น้ำสำคัญที่ไหลผ่านประเทศลาวตั้งแต่ตะวันตกถึงตะวันออก 2) ทรัพย์สิน และ 3) สิ่งต่าง ๆ ในขณะที่คำว่า “โขง” ก็มีความหมาย 4 ประการเช่นกัน คือ 1) ชื่อเมืองและดอนแห่งหนึ่งในกลางแม่น้ำของในเขตแดนลาวใต้ 2) เขต, แคน 3) ผุ่งช้าง และ 4) กลิ่นเหม็นอย่างหนึ่ง (เหม็นโขง) (มหาสิลา, 2006: 50) ส่วนในภาษาไทยนั้นคำว่า “ของ” จะหมายถึงสิ่งต่าง ๆ เท่านั้น ในขณะที่คำว่า “โขง” จะหมายถึงกลิ่นเหม็นอย่างเน่าที่ค้างหลายวัน

สุจิตต์ วงษ์เทศ (มดิชน พิมพ์ครั้งแรก 2548) กล่าวถึงความหมายของแม่น้ำโขงและแม่น้ำของในหนังสือท้าวสุ่ง ท้าวเจือง วีรบุรุษสองฝั่งโขง กล่าวว่าในพจนานุกรมมอญ-ไทย (ฉบับทุนพระ

ขานุমানราชชน, 2531) ให้ศัพท์มอญไว้ 2 คำคือ โคลง กับ คุลง อ่านว่า โคล้ง เหมือนกัน แล้วให้ความหมายว่าทาง และคำว่า โคลง กับ คุลง ทั้งสองคำนี้ได้กลายเป็นคำไทยว่าคลอง ซึ่งคำว่าคลองในชื่อแม่น้ำแม่กลองก็เป็นคำที่เพี้ยนมาจากคำมอญคำว่า โคลง กับ คุลง เช่นกัน ดังนั้นจึงเป็นเรื่องน่าเชื่อว่าแม่น้ำโขงหรือของ น่าจะมาจากคำมอญว่า โคลง กับ คุลง ซึ่งชาวขมุ (ข่าม) ในลาวเหนือเรียกแม่น้ำนี้ว่าอมครอง แต่สิ้นตระกูลไทย-ลาวออกเสียงอย่างมอญไม่ได้ จึงเรียกเป็นกาหลงก่อน พอนานเข้าก็กลายเป็นโขงหรือของตามถนัดลิ้นของแต่ละท้องถิ่น

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2549) กล่าวถึงความหมายของโขง กับ ของ ว่าเราไม่ทราบคำว่า “ของ” หรือ “โขง” มีต้นกำเนิดมาจากไหน หากเชื่อในวัฒนธรรม “ราษฎร์” ก็อาจจะตีความว่ามาจากสัตว์เลื้อยคลานที่น่าสะพรึงกลัว คือ “เข้” หรือ “ของ” แต่ถ้าเชื่อในวัฒนธรรม “หลวง/ราช/รัฐ” ก็อาจตีความลากเข้าวัด กลายเป็นเพี้ยนมาจาก “คงคา” แม่น้ำอันศักดิ์สิทธิ์

จากข้อมูลที่ยกมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าที่มาและความหมายของชื่อ แม่น้ำโขง กับ แม่น้ำของ นั้น อาจมีความหมายและที่มาแตกต่างกันแม้เรายังไม่แน่ชัดกับความหมายและที่มาของชื่อแม่น้ำโขง และแม่น้ำของ แต่ปัจจุบันแม่น้ำโขง หรือแม่น้ำของ ถือเป็นแม่น้ำที่มีความสำคัญ เปรียบเหมือนเส้นเลือดแดงที่หล่อเลี้ยง และอำนวยประโยชน์แก่ผู้คนในแถบลุ่มน้ำโขงรวมถึงชุมชนที่ใกล้เคียงมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

3.2 อาณาเขตแม่น้ำโขง

แม่น้ำโขงในปัจจุบันเป็นเส้นเขตแดนกั้นระหว่างประเทศไทยกับประเทศลาว ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ตอน ตอนแรกอยู่ในพื้นที่จังหวัดเชียงราย และตอนที่ 2 อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตั้งแต่จังหวัดเลยถึงจังหวัดอุบลราชธานี รวมระยะทางทั้งสิ้น 976 กิโลเมตร ลักษณะที่สำคัญของแม่น้ำโขงนั้น ตลอดทั้งสองฝั่งจะมีความสูงชันมาก กระแสน้ำจะไหลออกเหนือลงใต้ตลอดทั้งปี ระดับน้ำในฤดูแล้งกับฤดูฝนจะมีความแตกต่างกันมากถึง 14 เมตร ความเร็วของกระแสน้ำขึ้นอยู่กับฤดูกาล ซึ่งโดยปกติจะมีความเร็วของกระแสน้ำ ตั้งแต่ 2 - 12 นอต สภาพในลำแม่น้ำโขงจะมีลักษณะเป็นเกาะ หรือดอน หรือสันทราย และแก่งหิน โขดหินปรากฏอยู่ทั่วไป โดยทิวขนาดและเพิ่มจำนวนมากขึ้นในช่วงฤดูแล้ง ซึ่งดอนเหล่านี้ในช่วงระดับน้ำลดลงจะเหลือเพียงทางน้ำเล็ก ๆ เป็นเส้นกั้นเขตแดน หรือบางแห่งระดับน้ำตื้นเขินมากจนกลายเป็นผืนดินติดต่อกันกับฝั่งไทย โดยไม่มีทางน้ำปรากฏให้เห็น(th.wikipedia.org/wiki/แม่น้ำโขง, ค้นเมื่อ 25 ตุลาคม 2552)

แม่น้ำโขงมีอาณาเขตครอบคลุม 6 ประเทศ คือ ประเทศจีน พม่า ลาว ไทย กัมพูชา และประเทศเวียดนาม และความยาวตลอดสายรวมทั้งสิ้นประมาณ 4,880 กิโลเมตร (จรลีลา, 2537) โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. อยู่ในประเทศจีน ประมาณ 2,130 กิโลเมตร

2. เป็นเส้นเขตแดนกั้นระหว่างจีน - พม่า ประมาณ 31 กิโลเมตร
3. เป็นเส้นเขตแดนกั้นระหว่างพม่า - ลาว ประมาณ 234 กิโลเมตร
4. เป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างไทย - ลาว ประมาณ 976 กิโลเมตร
5. อยู่ในประเทศลาว ประมาณ 789 กิโลเมตร
6. อยู่ในประเทศกัมพูชา ประมาณ 490 กิโลเมตร
7. อยู่ในประเทศเวียดนาม ประมาณ 230 กิโลเมตร

3.3 ลักษณะสำคัญของแม่น้ำโขง

แม่น้ำโขงมีลักษณะสำคัญคือ มีตลิ่งที่สูงชันมากทั้งสองฝั่ง ไหลเร็วและไปตามไหล่เขา กระแสน้ำจะไหลจากทางเหนือลงสู่ทางใต้ตลอดทั้งปี ระดับน้ำในฤดูฝนกับฤดูแล้งจะมีความแตกต่างกันอย่างมาก ความเร็วของกระแสน้ำขึ้นอยู่กับแต่ละฤดูกาล ดินในแม่น้ำโขงเป็นดินทราย มีเกาะแก่งน้อยใหญ่กว่าหนึ่งร้อยแห่งเรียงรายตลอดแม่น้ำ ทำให้ได้รับการขนานนามว่า แม่น้ำคาบูก ตะวันออก และสัตว์น้ำขนาดใหญ่ที่พบในแม่น้ำโขงได้แก่ ปลาบึก (วิกิพีเดีย,ออนไลน์, 25 ตุลาคม 2552)

3.4 ความสำคัญของแม่น้ำโขง ต่อคนในชุมชนลุ่มน้ำโขง

แม่น้ำโขงถือเป็นแม่น้ำที่มีเอกลักษณ์ในเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพและทางวัฒนธรรม ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนแถบลุ่มน้ำโขง หรือลุ่มชนไกลี้เคียงเป็นอย่างมาก ทั้งเรื่องของน้ำ อุทกวิทยา ตะกอนดิน ปลา เหล่านี้ล้วนสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าประชาชนประมาณ 50 ล้านคนในลุ่มแม่น้ำโขงมีชีวิตความเป็นอยู่ที่พึ่งพาอาศัยแม่น้ำโขงโดยตรง

นอกความสำคัญในเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพมากที่สุดในโลกของแม่น้ำโขงแล้ว แม่น้ำโขงยังมีความสำคัญในเรื่องของพันธุ์สัตว์น้ำต่างๆที่นำมาใช้ประโยชน์ทั้งในเรื่องการบริโภคของผู้คนในแถบลุ่มน้ำโขงและบริเวณใกล้เคียง รวมถึงเป็นแหล่งรายได้ให้กับชาวประมงในแถบลุ่มน้ำโขง จากหนังสือการพัฒนาที่ยั่งยืนและจิตสำนึกสิ่งแวดล้อม ได้สรุปข้อมูลเกี่ยวกับปลาและการประมงในแม่น้ำโขงไว้อย่างน่าสนใจดังนี้

ลุ่มแม่น้ำโขงมีปลาอยู่ประมาณ 1,300 ชนิด ซึ่งร้อยละ 50 เป็นชนิดพันธุ์ที่พบเฉพาะในภูมิภาคนี้ และ 120 ชนิดเป็นปลาที่มีความสำคัญเชิงพาณิชย์ในตลาดท้องถิ่น มีปลาประเภทปลาคุกถึง 125 ชนิด ชนิดที่มีขนาดใหญ่มากคือปลาบึกและในลุ่มแม่น้ำโขงมีการจับปลาที่อยู่ตามธรรมชาติได้ถึง 1 ล้านตันต่อปี มีปลาเลี้ยงอีก 200,000 ตัน (Jensen, 2000) และกุ้งอีก 300,000 ตัน ที่เลี้ยงกันอยู่ในบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง สัตว์น้ำที่จับได้ทั้งหมดนี้ส่วนใหญ่ใช้บริโภค ภายในประเทศ แต่ถ้านำออกขายในตลาดโลกทั้งหมดนี้จะมีมูลค่าประมาณปีละ 1 พันล้านเหรียญสหรัฐอเมริกา คนในลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างบริโภคปลาโดยเฉลี่ย 20 กิโลกรัม/คน/ปี ถ้าคิดเฉพาะในกัมพูชาและบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำจะมีการบริโภคเฉลี่ย 60-70 กิโลกรัม/คน/ปี ซึ่งเป็นระดับเดียวกันกับการ

บริโกลปลาจากทะเลในประเทศที่มีระดับการบริโกลปลาสูงที่สุดในโลก อย่างเช่น นอร์เวย์ ญี่ปุ่น และหมู่เกาะในมหาสมุทรแปซิฟิก

3.5 สภาพสังคมและวัฒนธรรมในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

ทวีปเอเชีย แบ่งเป็นหลายประเทศและหลายกลุ่มชาติพันธุ์ (Microsoft Encarta. 2006) ประกอบด้วยกลุ่มวัฒนธรรมใหญ่ 5 กลุ่ม คือ 1. เอเชียตะวันออก ประกอบด้วย จีน มองโกเลีย เกาหลี และญี่ปุ่น 2. เอเชียใต้ ประกอบด้วย อินเดีย บังกลาเทศ เนปาล ปากีสถาน ศรีลังกา มัลดีฟส์ และภูฏาน 3. เอเชียกลาง ประกอบด้วย อาร์เมเนีย ไบจาน จอร์เจีย คาซัคสถาน คีร์กีซ ทาจิกิสถาน เติร์กเมนิสถาน อุซเบกิสถาน 4. เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประกอบด้วย ออสเตรเลีย อิหร่าน อิรัก ตุรกี ไซปรัส อาร์เมเนีย อาร์เซอร์ไบจัน ซีเรีย เลบานอน อิสราเอล จอร์แดน ซาอุดีอาระเบีย เยเมน โอมาน สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ กาตาร์ บาห์เรนและคูเวต 5. เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประกอบด้วย พม่า ไทย กัมพูชา ลาว เวียดนาม มาเลเซีย สิงคโปร์ อินโดนีเซีย บรูไน และฟิลิปปินส์

จากหลักฐานที่นักประวัติศาสตร์ขุดพบ เช่น โครงกระดูกมนุษย์โบราณ เครื่องมือเครื่องใช้ ทำให้ทราบว่า มีมนุษย์อาศัยอยู่บริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาตั้งแต่ 9,000 ปีมาแล้ว และเมื่อประมาณ 6,000 ปีที่แล้วได้เริ่มตั้งถิ่นฐานบริเวณที่ราบลุ่มริมแม่น้ำ และดำรงชีวิตด้วยการเพาะปลูก (ศิริวรรณ คุ่มโพธิ์. 2552)

ประเทศในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันมาตั้งแต่อดีตทุกด้าน ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ การเมือง การปกครอง สังคม และวัฒนธรรม ความเชื่อ พิธีกรรม ศาสนา และเศรษฐกิจ จากประวัติศาสตร์ในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตั้งแต่ศตวรรษที่ 1 หรือพุทธศตวรรษที่ 5 คือนับตั้งแต่มีบันทึกของจีนและตะวันตกที่กล่าวถึงบริเวณส่วนนี้ของโลก จากการศึกษาหลักฐานทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อาศัยในแถบภูมิภาคลุ่มน้ำโขง โดยศึกษาจากภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ได้ 5 กลุ่มภาษา ดังนี้

1) ภาษาตระกูลไท (Tai language family) มีจำนวน 24 กลุ่มภาษา เนื่องจากแต่ละภาษามีผู้พูดเป็นจำนวนมาก ภาษาตระกูลนี้เป็นภาษาพูดของคนส่วนใหญ่ในประเทศไทย และประเทศลาว เป็นกลุ่มภาษาที่กระจุกกระจายไปในส่วนต่างๆ ทั่วภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้และยังพบผู้พูดภาษาตระกูลไท ในประเทศลาว พม่า เวียดนาม และจีน

2) ภาษาตระกูลมอญ-เขมร หรือ ออสโตรเอเชียติก มีจำนวน 22 กลุ่มภาษาหลัก เป็นกลุ่มชนชั้นดั้งเดิมในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาษานี้มีมากกว่า 150 ภาษา กระจายอยู่ในบริเวณกว้างทั่วภูมิภาคนี้ ภาษาเหล่านี้มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และสามารถทำความเข้าใจในมนุษยชาติที่อาศัยอยู่หนาแน่นในบริเวณภาคอีสานตอนล่าง ประกอบด้วย 3 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มมอญ-เขมรเหนือ (กลุ่มปะหล่อง กลุ่มขมุ กลุ่มเวียดิก) กลุ่มมอญ-เขมร ตะวันออก (กลุ่มเป็ยร์ กลุ่มเขมร กลุ่มกะตุ) และกลุ่มมอญ-เขมรใต้ (กลุ่มมอญ กลุ่มอัสเลียน)

3) ภาษาตระกูลจีน-ทิเบต (Sino –Tibetan language family) มีจำนวน 11 กลุ่มภาษาหลัก ส่วนใหญ่อยู่ทางตอนเหนือของภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้ ติดกับประเทศจีน

4) ภาษาตระกูลออสโตรเนเซียน หรือ มาลาโยโพลีเนเซียน (Austronesian of Malayo Polynesian language family) มีจำนวน 3 กลุ่มภาษาหลัก ส่วนมากเป็นกลุ่มพื้นเมืองอยู่ในเขตหมู่เกาะตอนใต้ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ ประเทศมาเลเซีย อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์

5) ภาษาตระกูลม้ง-เมี่ยน (Hmong-Mien language family) มีจำนวน 2 กลุ่มหลัก กลุ่มม้ง-เมี่ยน หรือแม้ว-เย้า เป็นกลุ่มชนเผ่าที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ อาศัยอยู่ทางตอนเหนือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

กล่าวโดยสรุป สภาพทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มประเทศในภูมิภาคน้ำโขง ส่วนใหญ่ยังคงสภาพความเป็นสังคมดั้งเดิม มีอาณาบริเวณทั้งสิ้น 6 ประเทศ คือ ประเทศจีน ประเทศพม่า ประเทศไทย ประเทศลาว ประเทศกัมพูชา และประเทศเวียดนาม ส่วนภาษาที่ใช้ในการสื่อสาร ประกอบด้วย 3 กลุ่ม คือ ภาษาตระกูลไท, ภาษาตระกูลมอญ-เขมร หรือออสโตรเอเชียติก และภาษาตระกูลม้ง-เมี่ยน

ในบรรดาประเทศเพื่อนบ้านที่มีพรมแดนติดต่อกับไทย มีลาวเพียงประเทศเดียวเท่านั้นที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันมาก ซึ่งไม่สามารถแยกออกจากกันได้ว่าเป็นของไทยหรือของลาว ความใกล้ชิดสนิทสนมระหว่างคนไทยกับคนลาวเสมือนดังคำอุปมาอุปมัยของลาวที่ว่า “กินน้ำร่วมท่า กินปลาร่วมห้วย กินกล้วยร่วมหวี กินปลีร่วมกาบ อาบน้ำร่วมวัง” ในตำนานที่กล่าวถึงความเป็นมาของชนชาติลาว ก็บ่งบอกว่าคนไทยและคนลาวเป็นพี่น้องกัน ถือกำเนิดเกิดมาจากขุนบรม ความสัมพันธ์ลักษณะพิเศษอย่างนี้ คงจะไม่มีชาติไหนอีกแล้ว นอกจากไทยกับลาว และคงจะมีเพียงสองประเทศนี้เท่านั้น ดังเช่น การใช้ภาษาที่สามารถเข้าใจกันได้โดยต่างฝ่ายใช้ภาษาของตนเองในการสื่อสาร อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าลาวจะมีลัทธิการปกครองที่แตกต่างออกไปจากไทย แต่ก็หาได้เป็นอุปสรรคต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองไม่ ประเทศไทยยังถือว่าลาวเป็นประเทศบ้านพี่เมืองน้อง ประชาชนทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขงยังมีการติดต่อเชื่อมความสัมพันธ์ไปมาหาสู่กันตลอดเวลา สายสัมพันธ์อันแนบแน่นของคนสองเชื้อสายนี้ไม่มีอะไรจะมาตัดให้ขาดจากกันได้ ดังคำกลอนที่ว่า โสมพิ เคาคำพู ร่องหัวหน้าคณะ นาฏศิลป์ เอื้อนเอ่ย ดังนี้

ลาว-ไทยเหมือนอ้านน้อง	เกิดร่วมอุทรเดียวกัน
ชตากรรมกลมกรียว	เกี่ยวดองกันโดยแท้
เหมือนกระแสดสายน้ำ	ลำโขงไหลล่อง
แม่น้ำเจ้าพระยา	บ่ขาดท้อง

ลาว-ไทยเป็นพี่น้อง

เที่ยวเยี่ยมแ่งยาม

(ประพันธ์โดย ท้าวโสมสี เดชาคำพุม กรรมาคม

2519)

วัฒนธรรมใหม่ของลาวตามความเห็นของท่านหุ่มพัน รัตตะนะวง (สถาบันค้นคว้าวัฒนธรรม) กล่าวว่า ช่วงปี ค.ศ. 1920 – 1930 อันถือเป็นระยะฟื้นฟูวัฒนธรรมลาว เริ่มต้นมวลชนโดยทั่วไปเข้าใจวัฒนธรรมลาวภายใต้ชื่อต่าง ๆ หลายชื่อ เช่น สีตคอง ประเพณี ความเชื่อ ศาสนาศิลปะลวดลาย วรรณคดี การขับลำ การฟ้อน การเสียดู๋ เสด็จกิน การพั่วพันไปมาค้าขาย การนั่งถือ การสร้างบ้านแปงเมือง มารยาท ความศิวิไลซ์ และอื่น ๆ กล่าวโดยสรุป การขยายตัวทางวัฒนธรรมของสังคมหนึ่ง ๆ หรือชาติหนึ่ง ๆ ด้วยเอกลักษณ์ของตนเองนั้น เกี่ยวข้องกับความเป็นตายของสังคมนั้น ๆ ด้วย วัฒนธรรมยุคใหม่ของลาวหากเมื่อพิจารณาความเปลี่ยนแปลงภายในสังคมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมมองได้สองช่วงกล่าวคือ ช่วงที่หนึ่งยุคแห่งการหันเปลี่ยนจากระบอบศักดินา – เมืองขึ้นมาเป็นยุคแห่งระบอบสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชน ช่วงที่สองยุคแห่งการหันเปลี่ยนจากโลกเก่าแห่งการเผชิญหน้ากันของสองค่ายมหาอำนาจมาเป็นโลกแห่งเทคโนโลยี ข้อมูลข่าวสารไร้เขตแดนและสังคมบริโภคนิยม ดังนั้นวัฒนธรรมลาวจำต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับกาลเทศะนี้ด้วยในระบอบศักดินาเมืองขึ้นสมัยก่อนลาวมีคำขวัญคือ ประเทศชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และฝรั่งผู้มาช่วยชูกอบกู้เอกราช ในระบอบประชาธิปไตยประชาชนลาวจะมีคำขวัญที่เป็นอุดมการณ์และคติเตือนใจดังนี้ ชาติลาว สันติภาพ เอกราช เอกภาพ ประชาธิปไตย และวัฒนาถาวร ชาติลาว หมายถึงชาติลาวอันประกอบไปด้วยเผ่าพันธุ์ต่างๆ สันติภาพ หมายถึงการไม่ทำสงคราม เป็นมิตรกับทุกประเทศ เอกราช หมายถึงความเป็นเจ้าของตนเอง เจ้าอธิปไตย พึ่งตนเอง เอกภาพ หมายถึงความเป็นปึกแผ่น น้ำหนึ่งใจเดียวกันของทุกเผ่า ประชาธิปไตย หมายถึงประชาธิปไตย ประชาชนมีพรรคนำพา รัฐคุ้มครองประชาชนเป็นเจ้า วัฒนาถาวร หมายถึงความอยู่ดีกินดี สุขกายสบายใจมีชีวิตม่วนซื่น เบิกบานปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ความอดอยากทุกข์ยากลำบาก รวมทั้งอำนาจปกครองธรรมทั้งปวงมาครอบงำ วัฒนธรรมยุคใหม่ของลาว คือ วัฒนธรรมที่สืบทอดและพัฒนาขึ้นมาใหม่ให้สอดคล้องกับ กาลเทศะใหม่ของลาวบนพื้นฐานของวัฒนธรรมดั้งเดิม อันเป็นมรดกเชื้อของชาติลาวบรรดาชนเผ่างานวัฒนธรรมระยะใหม่ของคณะบริหารศูนย์กลางพรรคสมัยที่ 5 เดือน ตุลาคม ค.ศ. 1994 ให้ทัศนนะและจุดยืนเกี่ยวกับวัฒนธรรมแห่งชาติลาวไว้คือ “ชาติลาวมีวัฒนธรรมอันดีงามมาตั้งนานชาติลาวประกอบด้วยหลายชนเผ่า ย่อมมีขนบธรรมเนียมประเพณีและมรดกเชื้อแห่งชาติอันเป็นมรดกล้ำค่าเป็นพื้นฐานจิตใจและเป็นปัจจัยสำคัญค้ำประกันชาติลาวไม่ว่าเวลาใดก็อวดอ้างทะนงใจและหวงแหนวัฒนธรรมประจำชาติตน ถ้าไม่สามารถรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีไว้ชาติอาจเสื่อมสูญไป” (หุ่มพัน รัตตะนะวง, 2546)

3.6 ลักษณะทั่วไปของประเทศในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

3.6.1 ลักษณะภูมิประเทศ

กลุ่มประเทศในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ประกอบด้วย ประเทศจีน ประเทศพม่า ประเทศไทย ประเทศลาว ประเทศกัมพูชา และประเทศเวียดนาม มีพื้นที่ทั้งหมด 11,537,062 ตารางกิโลเมตร หรือร้อยละ 5.3 ของทวีปเอเชีย ประเทศที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่ที่สุดคือ ประเทศจีน รองลงมาคือประเทศพม่า ไทย เวียดนาม ลาว และกัมพูชา ตามลำดับ ประเทศในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงของประเทศอินเดีย พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นแผ่นดินคาบสมุทร มีพื้นที่ติดกับทะเลเกือบทุกประเทศยกเว้นประเทศลาวเพียงประเทศเดียวที่ไม่ติดกับทะเล บริเวณทางเหนือของประเทศไทย และพม่าจะเป็นภูเขา ส่วนที่เป็นที่ราบลุ่ม ได้แก่ บริเวณภาคกลางของประเทศไทย ภาคใต้ของประเทศไทย และภาคเหนือของเวียดนาม สภาพภูมิอากาศจะเป็นแบบร้อนชื้น มีอุณหภูมิเฉลี่ย 28 องศาเซลเซียส

การเมืองการปกครอง จะเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้กลุ่มประเทศอยู่ร่วมกันในอาณาบริเวณลุ่มน้ำโขงดำเนินไปอย่างเรียบง่าย ถึงแม้รูปแบบการปกครองจะมีความแตกต่างกันแต่ก็มีลักษณะการปกครองบางอย่างที่มีความเหมือนกัน ดังตารางประกอบ

ตาราง 1 การเปรียบเทียบลักษณะการปกครองของกลุ่มประเทศในอาณาบริเวณภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

ประเทศ	ระบอบการปกครอง	ประมุขของประเทศ	ประมุขฝ่ายบริหาร
สาธารณรัฐประชาชนจีน	สังคมนิยมคอมมิวนิสต์	ประธานาธิบดี	นายกรัฐมนตรี
สหภาพพม่า	เผด็จการทหาร	ประธานสภาสันติภาพและการพัฒนาแห่งรัฐ	นายกรัฐมนตรี
ราชอาณาจักรไทย	ประชาธิปไตย	พระมหากษัตริย์	นายกรัฐมนตรี
สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว	สังคมนิยมคอมมิวนิสต์	ประธานประเทศ	นายกรัฐมนตรี
ราชอาณาจักรกัมพูชา	ประชาธิปไตย (ราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ)	พระมหากษัตริย์	นายกรัฐมนตรี
สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม	สังคมนิยมคอมมิวนิสต์	ประธานสภาแห่งชาติ	นายกรัฐมนตรี

3.6.2 ประชากรในเขตลุ่มน้ำโขง

ประชากรในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงส่วนใหญ่เป็นแบบพหุสังคมที่มีความหลากหลายในเรื่องของชาติพันธุ์ ภาษา ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมที่มาจากกรณีลักษณะทางกายภาพที่ใกล้เคียงกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ประกอบกับการมีทรัพยากรอันหลากหลาย และมีคุณค่ายิ่ง อีกทั้งการมีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนานร่วมกัน เมื่อเราเปรียบเทียบกลุ่มชาติพันธุ์และวัฒนธรรมในอาณาบริเวณลุ่มน้ำโขง พบว่า จะมีกลุ่มชาติพันธุ์ ไต หรือ ไท ที่มีรากฐานทางภาษาในตระกูลใกล้เคียงกัน แม้จะถูกแบ่งแยกด้วยการปกครองของแต่ละประเทศ ซึ่งเดิมกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้มีถิ่นฐานอยู่ที่รัฐฉานของประเทศพม่า ทางภาคเหนือของลาว มณฑลยูนนานของประเทศจีนตอนใต้ และอยู่บริเวณภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเวียดนาม (ธีรภัท ชัยพิพัฒน์, 2551) ซึ่งประชากรมีการรวมกลุ่มกันขึ้นจากหลากหลายกลุ่มวัฒนธรรม ความหลากหลายเหล่านี้ขึ้นอยู่กับสถานที่ ที่เป็นทางผ่านทั้งทางบกและทางน้ำ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงเปรียบเสมือนสะพานเชื่อมและสิ่งขวางกั้นในการเคลื่อนย้ายของที่ตั้งประชาชน สำหรับประชาชนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้อพยพมาจากทางทิศเหนือ ซึ่งกลุ่มแรกๆ นั้นได้อพยพมาจากพื้นแผ่นดินตอนบน ในขณะที่เดียวกัน การเคลื่อนย้ายเกิดขึ้นเป็นช่วงๆ ตามลำดับ กลุ่มที่อพยพมาทีหลัง ได้เข้ามาแทนที่ ของกลุ่มที่ตั้งอยู่ก่อน และทำให้เกิดการซับซ้อนทางกลุ่มชาติพันธุ์ อย่างไรก็ตาม ประชาชนเขมรที่อยู่พื้นแผ่นดินใหญ่นับเป็นบรรพบุรุษของประชาชนที่เคลื่อนย้ายไปจากทะเล ในลักษณะเดียวกัน กลุ่มชาวมอญที่พบในพม่าและไทยได้มีการผสมผสานกับกลุ่มทิเบต พม่า ไต ลาว และชาน ประชากรในเวียดนามปัจจุบันมีกำเนิดที่แม่น้ำแดงทางตอนเหนือ และอาจจะผสมกับพวกไตและมาเลย์ นอกจากกลุ่มชาติพันธุ์ที่กล่าวมานั้น ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ อีก เช่น กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง จีน นาคาในพม่า และพวกชาวเกาะ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนี้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังได้รับอิทธิพลจากชาวอาหรับ ชาวอินเดีย และชาวจีน (Fang Kuei Lidavid B.Solnit, 2009)

ประชากรของกลุ่มประเทศในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ทั้งหมดมีประมาณ 1,521.1 ล้านคน โดยประเทศจีนมีประชากรมากที่สุด 1,300 ล้านคน รองลงมาประเทศไทย เวียดนาม พม่า กัมพูชา และลาว ตามลำดับ ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ประชากรของกลุ่มประเทศในลุ่มน้ำโขงสามารถจัดแบ่งตามลักษณะชาติพันธุ์ออกได้ 4 ลักษณะ คือ (ณัจฉลดา พิษิตบัญชาการ, 2529)

- 1) ลักษณะแบบมอญ-เขมร
- 2) ลักษณะแบบเวียดนาม
- 3) ลักษณะแบบพยู-พม่า
- 4) ลักษณะแบบไทย

ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์ในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ปรากฏขึ้นแล้วในสมัยก่อนพุทธกาล ณ เบื้องตะวันตกเฉียงใต้บริเวณแม่น้ำแยงซีเกียง มณฑลเสฉวน อันเป็นดินแดนที่ตั้งประเทศจีนในปัจจุบัน ระยะเวลาหลังได้อพยพแยกย้ายไปตั้งภูมิลำเนาตามลุ่มแม่น้ำเหลืองและแม่น้ำแยงซี เรียกกันว่า

อาณาจักร อ้ายลาว ราว พ.ศ. 300 จึงถูกจีนรุกรานถอยร่นลงมาทางตอนใต้ กระทั่งราว พ.ศ. 1100 จึงได้เริ่มตั้งอาณาจักรน่านเจ้าขึ้นที่ยูนนาน ซึ่งนับว่าเป็นอาณาจักรที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาก (พระยาโกษากรวิจารณ์, 2511 : 6)

จากอดีตสู่ปัจจุบันกลุ่มชาติพันธุ์ในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ได้มีการโยกย้ายจากถิ่นเดิม และตั้งถิ่นฐานใหม่ ไปตามแหล่งพื้นที่ต่างๆของภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ ต่างๆดังนี้

1. กลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ
2. กลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ
3. กลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาว
4. กลุ่มชาติพันธุ์ลาว
5. กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท

3.6.3 ภาษา

จากคนพื้นเมืองดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในดินแดนอาณาจักรบริเวณลุ่มน้ำโขงมีมาตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ มีหลายกลุ่มชาติพันธุ์ มีพัฒนาการมาตั้งแต่สมัยยุคหินกะเทาะ และสืบเนื่องมาจนถึงยุคโลหะ ประกอบกับการโยกย้ายคนพื้นเมืองที่มาจากจีนตอนใต้ และกลุ่มคนจากทะเลทางตอนใต้เข้ามาผสมผสาน จนกลายเป็นพื้นที่แหล่งรวมกลุ่มชาติพันธุ์ที่เกิดขึ้นในลุ่มน้ำโขง ตลอดเกิดการผสมผสานกันทางสังคมและวัฒนธรรมขึ้นหลายครั้งในช่วงเวลาที่ต่างกัน แต่ไม่มีหลักฐานใดชี้ชัดได้ว่ากลุ่มใดเข้ามาก่อนหลัง แต่ร่องรอยที่บ่งบอกและชี้ชัดว่าคนหลายกลุ่มเข้ามาตั้งหลักแหล่งตามที่ตั้งต่างๆ ในอาณาจักรลุ่มน้ำโขง คือ วัฒนธรรมภาษา โดยสามารถจำแนกได้ดังนี้ (ปรานี กุลละวณิชย์, 2526)

- 1) ภาษาตระกูลออสโตร-เอเชียติก เป็นกลุ่มที่พูดภาษาตระกูลมอญ-เขมร ซึ่งมีทั้งหมด 12 ภาษา เช่น ภาษามอญ มีผู้พูดอยู่ในเขตพม่าและไทย ภาษาเขมร มีผู้พูดอยู่ในเขมรและบางจังหวัดของภาคอีสาน ประเทศไทย ภาษากะตูกิก ซึ่งรวมภาษา กูย โซ่ บรู ชมุ ภาษาเวียด-เมือง
- 2) ภาษาตระกูลจีน-ทิเบต เป็นกลุ่มภาษาที่รวมภาษาต่างๆ เช่น ลีซอ ลาหู่ อีเก้อ อิมปี กะฉิ่น กะเหรี่ยง ซึ่งกระจายอยู่ในประเทศต่างๆ เช่น ลาวตอนเหนือ พม่า และไทย
- 3) ภาษาตระกูลไท เป็นกลุ่มที่พูดภาษาไทย-ลาว ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มภาษาที่สำคัญของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขง ผู้พูดภาษานี้จะกระจายอยู่ในมณฑลยูนนาน กวางสี พม่า ลาว เวียดนาม
- 4) ภาษาตระกูลม้ง-เย้า เป็นกลุ่มที่พูดภาษาม้ง-เย้า โดยม้งจะกระจายในเขตพม่า ไทย ลาว และเวียดนาม ส่วนเย้าจะพูดกันในจีน ไทย พม่า ลาว และเวียดนาม
- 5) ภาษาตระกูลออสโตรเนเซียน เป็นกลุ่มที่พูดภาษาจาม ระเบิด เจียราย มัก ตั้งหลักแหล่งตามชายฝั่งทะเลเกาะ อาศัยในแคว้นมาดากัสกา เวียดนาม อินโดนีเซีย และหมู่เกาะมหาสมุทรแปซิฟิก

3.6.4 ประเพณีความเชื่อ

กลุ่มประเทศในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง มีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กันมาตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน และมีประเพณีความเชื่อที่เหมือนกัน เช่น มีความเชื่อในเรื่องผี ซึ่งได้แสดงออกมาในรูปแบบพิธีกรรมต่างๆ มีจุดมุ่งหมายเพื่อเช่นสังเวศ เถลิมฉลอง และขอความอุดมสมบูรณ์ของผลผลิตต่างๆ สำหรับประเพณีในดินแดนของกลุ่มประเทศในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ส่วนใหญ่มีการนำกระบวนการคิด ความเชื่อ ตลอดจนรูปแบบของประเพณี พิธีกรรม มาพัฒนาเข้ากับประเพณีความเชื่อดั้งเดิม ผสมผสานกับอารยธรรมภายนอก ประเพณีที่สำคัญประกอบด้วยดังนี้ (อภิญา รัตนมงคลมาศ,2533)

1) ประเพณีทางศาสนา เป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับทุกศาสนาที่ประชากรในแถบนี้นับถือ ซึ่งพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่มีบทบาทมากที่สุด กล่าวคือ ศาสนาพุทธนิกายเถรวาท เช่น ทำบุญตักบาตตามวันสำคัญ เข้าพรรษา ออกพรรษา ขึ้นบ้านใหม่ ทอดกฐิน เป็นต้น พบมากในประเทศพม่า ลาว ไทย และกัมพูชา และศาสนาพุทธนิกายมหายาน มีการทำบุญตามเทศกาลทางศาสนา เช่น วันตรุษจีน การไหว้เจ้า เป็นต้น พบมากในประเทศจีน เวียดนาม

2) ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต กลุ่มประเทศในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงนี้มักเป็นประเพณีที่นำความเชื่อทางศาสนาและไสยศาสตร์มาผสมผสานควบคู่กันไป เช่น

ประเพณีการเกิด ซึ่งจัดทำขึ้นเพื่อเป็นสิริมงคลแก่เด็กเกิดใหม่ พบในประเทศไทย ลาว และกัมพูชา

ประเพณีการบวช มีความสำคัญต่อประเทศที่นับถือศาสนาพุทธ เป็นการตอบแทนบุญคุณบิดามารดา เจ้ากรรมนายเวร ซึ่งครอบครัวใดมีลูกชายจะต้องทำพิธีอุปสมบท พบในประเทศไทย พม่า ลาว และเวียดนาม

ประเพณีการแต่งงาน จัดขึ้นเพื่อให้ญาติผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายได้รับรู้และเป็นสักขีพยานตลอดปฐ์ตายายที่ได้ล่วงลับไปแล้ว และเทพยดาทั้งหลายได้รับรู้ในงานแต่งงานของคู่บ่าวสาว ซึ่งพบในทุกประเทศของกลุ่มน้ำโขง

ประเพณีการตาย เมื่อมีการตายเกิดขึ้น จะมีพิธีการทำศพ เพื่อส่งวิญญาณผู้ตายไปสู่ปรโลก ซึ่งแต่ละประเทศจะมีพิธีกรรมที่แตกต่างกันออกไป เช่น พม่า ไทย ลาว และกัมพูชา จะมีการตั้งศพไว้ที่บ้าน แล้วนิมนต์พระมาสวดพระอภิธรรม จากนั้นจึงนำไปเผา และเมื่อเผาเสร็จแล้วจะเก็บอัฐิไว้บูชา

ประเพณีตามเทศกาล พบเกือบทุกประเทศ ซึ่งเป็นประเพณีที่ยึดครองกันมาทั้ง 12 เดือน และทุกประเทศในกลุ่มน้ำโขงจะยึดมั่นตามประเพณีอย่างถูกต้องตามจารีตของตนเอง

กล่าวโดยสรุป ประเพณีและความเชื่อของประชาชนในกลุ่มน้ำโขง จะมีความแตกต่างกันออกไปตามท้องถิ่น พิธีกรรมบางอย่างอาจมีความจำเป็นที่ต้องทำให้คนทั้งหลายอยู่ร่วมกันอย่างสวัสดิภาพและมีความมั่นคงในชีวิต โดยอาศัยพิธีกรรมเป็นเครื่องบันทึกความรู้และถ่ายทอดความรู้

ให้อุณชนรุ่นหลังต่อไป พิธีกรรมส่วนใหญ่มีจุดประสงค์เพื่อรวมผีของตระกูล ทุกวงศ์ตระกูลจะมี หิ้งบูชาสำหรับสมาชิกที่ตายไปแล้วมาอยู่รวมกัน และมีพิธีแสดงความเคารพต่อผีบรรพบุรุษตาม วาระต่างๆ พิธีกรรมที่สำคัญที่สุดจะทำกันปีละครั้ง ความเชื่อเหล่านี้เป็นลักษณะร่วมของคนแทบ ทุกท้องถิ่นในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง เช่น เชื่อในเรื่องของเทพเจ้า ภูตผีปีศาจ ผีบรรพบุรุษ เชื่อในเรื่องของ อำนาจธรรมชาติสิ่งรอบตัวที่ไม่มีตัวตน เช่น การกราบไหว้แม่ย่านางของชาวเรือ การบูชาพระแม่คงคาในวันลอยกระทง การขอขมาพระแม่โพสพของชาวนา การกราบไหว้ฟ้าดินของชาวจีน เป็นต้น

3.6.5 การประกอบอาชีพ

ประชากรในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงมีการประกอบอาชีพ 2 ลักษณะ คือ

1) เกษตรกรรมเพื่อยังชีพ เป็นการเพาะปลูกพืชในครัวเรือนและท้องถิ่นเป็น สำคัญ ซึ่งอาจทำไร่เลื่อนลอย หรือเพาะปลูกอยู่กับที่ เช่น ข้าวเจ้า เป็นพืชที่ปลูกกันมาก ซึ่งนอกจาก จะใช้บริโภคกันแล้ว ยังส่งออกไปขายยังตลาดโลกด้วย ประเทศในลุ่มน้ำโขงที่นิยมปลูกข้าว คือ พม่า โดยปลูกบริเวณแม่น้ำอิระวดี และแม่น้ำสาละวิน ประเทศไทยปลูกบริเวณลุ่มปากแม่น้ำ เจ้าพระยา ส่วน ประเทศลาว กัมพูชา และเวียดนามปลูกบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมแม่น้ำโขง นอกจากนี้ยังมีการปลูกข้าวโพด เผือก มัน ถั่ว งา ผักหลากหลายชนิด ผลไม้ต่างๆ อีกเป็นจำนวนมาก

2) เกษตรกรรมเพื่อการค้า เป็นการปลูกพืชผลและสัตว์เล็กเพื่อการ จำหน่าย พืชที่ปลูกส่วนใหญ่เป็นพืชวัตถุดิบ ปลูกในสวนและไร่นาขนาดใหญ่ พืชที่สำคัญได้แก่ ยางพารา อ้อย มัน

3.6.6 คนตรีและการแสดง

มนุษย์ไม่ว่าเผ่าพันธุ์ใดก็ตามย่อมมีการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมกันอย่างไม่ ขาดสาย โดยเห็นว่าขนบธรรมเนียมประเพณี หรือแบบแผนที่ปฏิบัติต่อกันมาจนยอมรับว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าแก่ตนเองและส่วนรวม ตลอดมีการปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ดังใน เอกสาร บทความและหนังสือดนตรีลาวเดิมของ เฉลิมศักดิ์ พิบูลศรี.2551 กล่าวไว้ว่า

วัฒนธรรมดนตรีในกลุ่มภูมิภาคลุ่มน้ำโขง มีลักษณะที่เชื่อมโยงสัมพันธ์ในลักษณะ “เครือญาติ” มีภูมิหลังและพัฒนาการร่วมกันจนสามารถสร้างอัตลักษณ์ร่วมกันได้ในระดับมหภาค ท่ามกลางความสัมพันธ์ที่ก่อให้เกิดลักษณะเฉพาะร่วมกันของคนตรีในภูมิภาคก็ยังคงเกิดข้อแตกต่างปลีกย่อยภายในวัฒนธรรมดนตรีของภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ที่มีลักษณะที่คล้ายคลึงและแตกต่าง ซ้อนทับกันเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ราบลุ่ม และกลุ่มที่สูง ในทางตรงกันข้ามหากพิจารณาลงลึก ในรายละเอียดของวัฒนธรรมดนตรีในแต่ละวัฒนธรรมของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขงก็ยิ่งปรากฏภาพ ของความคล้ายคลึงและความแตกต่างซ้อนอยู่ภายในเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นกรณีของคนตรีพื้นบ้าน อีสาน ประเทศไทยกับคนตรีลาว คนตรีลาวเหนือกับคนตรีจีนใต้ คนตรีกัมพูชา กับคนตรีอีสานใต้ ของประเทศไทย คนตรีพม่ากับคนตรีล้านนา

ความสัมพันธ์ เชื่อมโยง คล้ายคลึง ปฏิสัมพันธ์คนตรีในกลุ่มภูมิภาคลุ่มน้ำโขง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกัมพูชา ลาวและไทย หากย้อนกลับไปในอดีตจะเห็นว่าพื้นที่ทั้งสามประเทศล้วนแล้วมีส่วนในการสร้างวัฒนธรรมร่วมกัน กล่าวคือ ความสัมพันธ์กรณีกัมพูชาและลาว มีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมคนตรีของคนที่อยู่ในกลุ่มภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ซึ่งพิจารณาแล้วพบว่า มี 2 ระดับ คือ ระดับชาวบ้านและระดับราชสำนัก โดยการแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นระหว่างชาวบ้านมีลักษณะกลมกลืน ค่อยเป็นค่อยไป และพัฒนาจนเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ในขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างราชสำนักต่อราชสำนักจะมีเรื่องของอำนาจ การเมืองการปกครอง เข้ามามีส่วนในการเกี่ยวพัน

สำหรับคนตรีในราชสำนักลาวหรือคนตรีลาวเดิม ได้รับอิทธิพลมาจากคนตรีราชสำนักเขมร ตั้งแต่สมัยเจ้าฟ้าจ๋ม ขณะเดียวกันนั้นยังมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างไทยกับลาว ดังปรากฏในสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์และสมัยเจ้าอนุวงศ์ของลาว ที่ทั้งสองพระองค์มีความรักใคร่กัน มีความสัมพันธ์อันดีงามมาโดยตลอด ดังปรากฏหลักฐานในการตราสารที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยที่ส่งไปถึงเจ้าอนุวงศ์ มีความตอนหนึ่งว่า

“...เทศกาลแต่งแก่งแลเลี้ยงดูข้าพหุลละของครั้งใดก็มีพระราชหฤทัยคิดถึงเจ้าเวียงจันทน์ทุกครั้ง

ด้วยมิได้ลงไปเห็น.....ถ้าเจ้าเวียงจันทน์ว่างราชการเมืองเมื่อใด จะลงไปเฝ้าพหุลละของ ณ กรุงทศ ก็ให้พหุลละกรรยา มโหรี ละคร....จะได้เล่นตามสบายใจ (เจ้าพระยาทิพารวงศ์ :2531)

ดังนั้นจะเห็นว่าคนตรีและการแสดงในสมัยรัตนโกสินทร์และสมัยเจ้าอนุวงศ์มีความเจริญรุ่งเรือง จากความสนพระทัยในศิลปะคนตรี สำหรับปฏิสัมพันธ์ทางคนตรีในระดับชาวบ้าน มีการแลกเปลี่ยนกันมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน แต่เนื่องจากเป็นความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านต่อชาวบ้าน ดังนั้นจึงไม่มีหลักฐานเอกสารจึงไม่มีเอกสารที่บันทึกเรื่องราวเช่นกับคนตรีราชสำนัก อย่างไรก็ตามการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมคนตรีระดับชาวบ้าน กรณีคนตรีกลุ่มชาติพันธุ์ลาวกลับได้รับการบันทึก ซึ่งเป็นประกาศห้ามของทางราชการที่ห้ามมิให้เล่นแอ่วลาว ซึ่งในสมัยนั้นการเล่นแอ่วลาวได้รับความนิยมอย่างมาก สาเหตุมาจากชาวลาวได้ถูกกวาดต้อนมาเป็นเชลยศึกตั้งแต่สมัยพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นต้นมา (เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี.2551)

3.7 แม่น้ำโขงในประเทศไทยและในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

แม่น้ำโขงส่วนที่ผ่านประเทศไทยเป็นช่วงของแม่น้ำโขงตอนล่าง โดยไหลผ่าน อ.เชียงแสน อ.เชียงของ และ อําเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย มีระยะทางประมาณ 85 กิโลเมตร ก่อนเข้าสู่ประเทศลาว และไหลเป็นพรมแดนไทย – ลาวเริ่มจาก จ.เลย หนองคาย นครพนม มุกดาหาร อํานาจเจริญ และอุบลราชธานี รวมความยาวที่ไหลผ่านประเทศไทยประมาณ 976 กิโลเมตร

แม่น้ำโขงในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะมีพื้นที่ส่วนใหญ่จะอยู่ในเขตที่ราบสูงโคราช ซึ่งมีลักษณะเป็นแอ่งกระทะเอียงลงไปทางตะวันออกเฉียงใต้ มีแม่น้ำมูลและแม่น้ำชีไหลลง

สู่แม่น้ำโขง ที่อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี โดยบริเวณตอนปลายของที่ราบสูงจะมีลักษณะเป็นเนินกว้างลาดชันแยกจากลุ่มน้ำย่อยของทะเลสาบเขมร ซึ่งในภาคอีสานยังถูกแบ่งโดยแนวเทือกเขาภูพาน ตอนเหนือเป็นแอ่งสกลนคร มีแม่น้ำสงคราม แม่น้ำอูน และไหลไปลงสู่แม่น้ำโขง

แม่น้ำโขงในบริเวณภาคเหนือจะมีแม่น้ำคำ แม่น้ำกก และแม่น้ำอิง ไหลลงสู่แม่น้ำโขง ซึ่งบริเวณนี้จะมีลักษณะภูเขาและเนินเขาทอดยาวในแนวเหนือใต้ มีที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขาและมีบริเวณพื้นที่ชุ่มน้ำและหนองน้ำต่าง ๆ ซึ่งเป็นระบบนิเวศที่มีความสำคัญต่อการขยายพันธุ์ปลาสัตว์น้ำ พันธุ์ไม้ น้ำ พร้อมทั้งเป็นพื้นที่ดูดซับน้ำ ป้องกันอุทกภัย ตลอดจนการกรองสารเคมี สิ่งแปลกปลอมก่อนลงสู่แม่น้ำโขง สภาพแม่น้ำโขงในภาคเหนือเป็นแก่งหินและหน้าผา แม่น้ำไม่กว้างนักไหลผ่านขุนเขาสองข้างไปจนสุดแดนไทยลาวที่อำเภอเวียงแก่น และเป็นลักษณะเช่นนี้ไปจนถึงหลวงพระบางในลาว ส่วนสภาพแม่น้ำโขงในภาคอีสาน สายน้ำแผ่กว้างออก ประกอบไปด้วยชายฝั่งและหาดทราย และจะพบเกาะแก่งเป็นจำนวนมากที่สี่พันดอนในประเทศลาว ซึ่งทางตอนบนของแม่น้ำตรงพรมแดนระหว่าง สปป.ลาว และกัมพูชา เป็นช่วงที่แม่น้ำโขงกว้างออกมากถึง 10 กิโลเมตร และลดระดับลง 30 เมตร ตรงที่เป็นน้ำตกโขน (Khone) หรือที่ เรียกว่าน้ำตกหลี่ผี (Leepee) หรือกับดักวิญญาณ (Spirit trap) ที่จุดนี้แม่น้ำแยกออกเป็นหลายสายล้อมรอบบริเวณที่เรียกว่า สี่พันดอน (Si Pan Don) หรือ สี่พันเกาะ (Four Thousand Islands) เป็นที่ที่มีปลาชุกชุมมากของ สปป.ลาว มีการเสนอหลายครั้งหลายหนให้ระเบิดน้ำตกหลี่ผี เพื่อให้เรือผ่านไปมาในแม่น้ำได้

ส่วนแม่น้ำโขงในบริเวณของประเทศไทยมีความแตกต่างของระดับน้ำในฤดูแล้งกับฤดูน้ำหลากสูงถึง 20 เมตร เป็นฤดูกาลของน้ำตามธรรมชาติที่นำไปสู่วิถีชีวิตและวิถีการผลิตของชุมชนที่พึ่งพากับแม่น้ำสายนี้ แต่ในปัจจุบันฤดูกาลของน้ำไม่เป็นไปตามธรรมชาติ มีความเปลี่ยนแปลงไปมาก เนื่องจากการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำโขงตอนบนในมณฑลยูนนานของประเทศจีน และสถานะแล้งของต้นน้ำลำธารจึงทำให้สภาพแม่น้ำโขงมีความเปลี่ยนแปลงจนฤดูกาลของน้ำไม่เป็นไปตามธรรมชาติเหมือนเช่นในอดีต(อ้างถึงใน เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง – เชียงราย <http://www.skyd.org/html/sekhi/60/028-kong.html>, ค้นเมื่อ 25 ตุลาคม 2552)

สำหรับงานวิจัยในระยะที่ 1 นี้ได้ศึกษาวิจัย อัตลักษณ์ทางสุนทรียภาพงานศิลปกรรมลุ่มน้ำโขงในเขต อำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ประเทศไทยและแขวงบ่อแก้ว สปป.ลาว โดยทั้งสองพื้นที่นี้มีบริบทของพื้นที่ดังนี้

1) อำเภอเชียงแสน

รัชกาลของพระเจ้ามังรายจึงได้รวบรวมบ้านเมืองในแคว้นโยนกจนเกิดเป็นปีกแผ่นทรงสร้างเมืองเชียงรายและเสด็จไปประทับอยู่ที่เมืองเชียงราย ต่อมาทรงยกทัพไปตีแคว้นหริภุญไชยได้ และสถาปนาอาณาจักรล้านนาขึ้นพร้อม ๆ กับการสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้นเป็นราชธานีใน พ.ศ. 1839 สำหรับเรื่องราวของเมืองเชียงแสนนั้น มีหลักฐานปรากฏอยู่ในเอกสารอย่างชัดเจนว่า พระเจ้าแสนภู พระราชนัดดาของพระเจ้ามังราย ทรงสร้างเมืองขึ้นบริเวณซากเมืองรอยเก่าริมฝั่งแม่น้ำโขงเมื่อ พ.ศ. 1871 และขนานนามว่าเมืองหิรัญนครชัยบุรีศรีช้างแสน ซึ่งก็เชื่อกันว่าเมืองรอยเก่านั้นก็คือเมืองหิรัญนครเงินยางนั่นเอง หลังจากที่พระเจ้าแสนภูได้ขึ้นมาครองราชย์ในเมืองเชียงใหม่แล้ว ต่อมาทรงย้ายมาอยู่ที่เมืองเชียงแสนตลอดพระชนม์ชีพ และกษัตริย์ล้านนาจึงต่อมาคือพระเจ้าคำฟู ก็ประทับที่เมืองเชียงแสน สาเหตุที่พระเจ้าแสนภูสร้างเมืองและประทับอยู่เมืองเชียงแสนนั้นเพราะเป็นเหตุผลด้าน ยุทธศาสตร์ในการป้องกันข้าศึกที่มาจากด้านเหนือและเพื่อควบคุมหัวเมืองต่าง ๆ ของล้านนาตอนบนไว้ให้อยู่ภายใต้พระราชอำนาจ ด้วยเหตุนี้ในสมัยล้านนาตอนต้นศูนย์กลางของอาณาจักรและพระศาสนา จึงอยู่ที่เมืองเชียงแสน ดังนั้นจึงปรากฏมีร่องรอยโบราณสถานในสมัยล้านนา ตอนต้นอยู่ในเขตเมืองเชียงแสนค่อนข้างมาก อย่างไรก็ตามตอนปลาย พุทธศตวรรษที่ 19 ในสมัยของพระเจ้าผดุงกษัตริย์ราชวงศ์มังรายลำดับที่ 7 ได้กลับไปประทับที่เมืองเชียงใหม่ แต่เมืองเชียงแสนก็ยังมีความสำคัญ ในเขตล้านนาตอนเหนือตลอดมา ในช่วงเวลาที่ล้านนาค่อยอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า ในพ.ศ.2244 พม่าได้แบ่งแยกการปกครองล้านนาออกเป็น 2 ส่วน เพื่อป้องกันกบฏส่วนแรกได้แยกเมืองเชียงแสนออกจากอำนาจของเมืองเชียงใหม่ให้เมืองเชียงแสนได้ขึ้นตรงต่อกรุงอังวะ ถือเป็นประเทศราชมณฑลหนึ่งและอยู่ภายใต้อำนาจของข้าราชการพม่าโดยตรง โดยให้เมืองต่าง ๆ เหล่านี้ คือ เมืองกาย เมืองไร เมืองเลน เมืองแหลว เมืองพยาก เมืองเชียงราย และเมืองหลวงภูคา เมืองแพร์ เมืองน่าน เมืองนครลำปาง เมืองฝาง เมืองสาด เมืองเชียงของ และเมืองเทิง ขึ้นอยู่กับเมืองเชียงแสน ส่วนเมืองที่เหลือขึ้นอยู่กับเมืองเชียงใหม่ในช่วงเวลานี้ฐานะของเมืองเชียงแสน ได้มีความสำคัญขึ้นอีกครั้งและได้เป็นฐานที่มั่นสำคัญของพม่าในการควบคุมบ้านเมืองและดินแดนล้านนา พม่าควบคุมเมืองเชียงแสนไว้จน พ.ศ.2347 พระยาภาววิละเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่กับกรมหลวงเทพหริรักษ์กับพระยายมราชได้ยกทัพเข้าตีเมืองเชียงแสนได้สำเร็จ และได้กวาดต้อนผู้คนจำนวน 22,000 ครอบครัวจัดแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกให้ย้ายถิ่นฐานในเมืองต่าง ๆ ของล้านนา เช่น เชียงใหม่ นครลำปาง น่าน และเวียงจันทน์ อีกกลุ่มหนึ่งส่งไปยังเมือง กรุงเทพฯ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้โปรดเกล้าฯ ให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ ตำบลเสาไห้ จังหวัดสระบุรี และที่ ตำบลคูบัว จังหวัดราชบุรี ต่อมาเมืองเชียงแสนจึงกลายเป็นเมืองร้าง จนกระทั่งรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าอินทวิไชย บุตรเจ้าบุญมา เจ้าผู้ปกครองเมืองลำพูน นำราษฎรชาวเมืองลำพูน และราษฎรชาวเมืองเชียงใหม่จำนวนประมาณ 1,500 ครอบครัว ขึ้นไปตั้งถิ่นฐาน และฟื้นฟูเมืองเชียงแสนและได้พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาราชนครินทร์ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองเชียงแสน เมืองเชียงแสนจึงได้ฟื้นฟูนับตั้งแต่

นั้นเป็นต้นมาประมาณ พ.ศ. 2442 ได้มีการย้ายศูนย์กลางการปกครอง ไปอยู่ที่ ต.กาสา ซึ่งปัจจุบันคือ อำเภอแม่จัน ตั้งเป็นอำเภอขึ้นต่อจังหวัดเชียงราย ส่วนเมืองเชียงแสนยุบลงเป็นกิ่งอำเภอเชียงแสน หลวง และต่อมาได้เป็นอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย เมื่อพ.ศ. 2500 มาจนทุกวันนี้ (อ้างถึงใน เว็บไซต์ เชียงรายโฟกัส (www.chiangraifocus.com), คั่น 25 ตุลาคม 2552) โดยอำเภอเชียงแสนมีบริบทของพื้นที่ดังนี้

1.1 อาณาเขตติดต่อ

อำเภอเชียงแสนตั้งอยู่ทางทิศเหนือของจังหวัด มีอาณาเขตติดต่อกับเขตการปกครองข้างเคียงดังต่อไปนี้

- ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอแม่สาย และรัฐฉาน (ประเทศพม่า)
- ทิศตะวันออก ติดต่อกับแขวงบ่อแก้ว (ประเทศลาว) และอำเภอเชียงของ
- ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอเชียงของ อำเภอคอยหลวง และอำเภอแม่จัน
- ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอแม่จันและอำเภอแม่สาย

1.2 สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม

อำเภอเชียงแสน มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบ พบซากโบราณสถานของเมืองเชียงแสนเก่าอยู่ในบริเวณตัวอำเภอก่อนข้างมาก จึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวและท่าเรือขนส่งสินค้าที่สำคัญในภาคเหนือในปัจจุบัน นอกจากนี้เชียงแสนมีพื้นที่ซึ่งเรียกว่า สามเหลี่ยมทองคำ อันเป็นบริเวณที่บรรจบกันของชายแดนสามประเทศ คือ ไทย ลาว และพม่า ซึ่งเป็นแหล่งเศรษฐกิจสำคัญแห่งหนึ่งในปัจจุบัน(อ้างถึงใน วิถีพีเดีย สารานุกรมเสรี,ออนไลน์,คั่น 10 ตุลาคม 2552)

1.3 ศิลปวัฒนธรรม

อำเภอเชียงแสนถือเป็นอำเภอที่เป็นเมืองเก่า และเป็นต้นกำเนิดของศิลปวัฒนธรรมมากมาย เนื่องจากในอดีตเมืองเชียงแสนในสมัยล้านนาตอนต้นเป็นเมืองศูนย์กลางของอาณาจักรและพระศาสนา ดังนั้นจึงปรากฏมีร่องรอยของโบราณสถานในสมัยล้านนาตอนต้นอยู่ในเขตเมืองเชียงแสนค่อนข้างมากอีกทั้งอำเภอเชียงแสนยังถือเป็นเมืองที่เป็นต้นกำเนิดของพระพุทธรูปเชียงแสน ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่มีลักษณะงดงามน่าเกรงขามมาก ปัจจุบันอำเภอเชียงแสนจึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวและแหล่งศึกษาทางด้านศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งทางภาคเหนือของไทย(อ้างถึงใน เว็บไซต์ เชียงรายโฟกัส (www.chiangraifocus.com), คั่น 25 ตุลาคม 2552)

2) อำเภอเชียงของ

แผนที่แสดงที่ตั้งอำเภอเชียงของ (อ้างถึงใน<http://www.chiangkhongfestival.com>.)

อำเภอเชียงของมีคำขวัญประจำอำเภอที่ว่า “หลวงพ่อเพชรคู่มือง ลือเลื่องปลาบึกหาดไคร้ แหล่งผ้าทอน้ำไหล ประตุนิคมอินโดจีน” ในอดีตเป็นเมืองโบราณที่มีประวัติศาสตร์มายาวนาน เคยรุ่งเรือง มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา (เชียงแสน) เดิมชื่อ “เมืองขรรษา” ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น “เมืองเชียงของ” การปกครองขึ้นกับเมืองนันทบุรี (น่าน) โดยผู้ครองนครน่าน ได้แต่งตั้งให้เจ้าริยะวงศ์เป็นเจ้าเมือง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 1805 และมีผู้ครองเมืองเชียงของ สืบต่อกันมาจนถึงเจ้าเมืองคนสุดท้าย คือ พระยาจิตวงษ์วรยศรังสี

ในปี พ.ศ. 2453 อำเภอเชียงของได้รับการยกฐานะเป็นอำเภอหนึ่ง ขึ้นกับจังหวัดเชียงราย โดยแต่งตั้งพระยาจิตวงษ์วรยศรังสี เป็นนายอำเภอคนแรก และมีผู้ดำรงตำแหน่งนายอำเภอเชียงของ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จำนวน 27 ท่าน โดยนายอำเภอคนปัจจุบัน คือ นายวิระศักดิ์ ศิริสิทธิ์ ซึ่งมารับตำแหน่งนายอำเภอเชียงของ ตั้งแต่วันที่ 24 พฤศจิกายน 2551(อ้างถึงใน เว็บไซต์ เชียงรายโฟกัส (www.chiangraifocus.com), ค่ำ 25 ตุลาคม 2552) โดยอำเภอเชียงของมีบริบทของพื้นที่ดังนี้

2.1 อาณาเขตติดต่อ

อำเภอเชียงของมีอาณาเขตติดต่อดังนี้ (อ้างถึงในวิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, ออนไลน์, ค่ำ 10 ตุลาคม 2552)

- ทิศเหนือ ติดต่อกับแขวงบ่อแก้ว (ประเทศลาว)
- ทิศตะวันออก ติดต่อกับแขวงบ่อแก้ว (ประเทศลาว) และอำเภอเวียงแก่น
- ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอเวียงแก่น อำเภอขุนตาล อำเภอพญาเม็งราย และอำเภอเวียงเชียงรุ้ง
- ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอดอยหลวงและอำเภอเชียงแสน

2.2 สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม

อำเภอเชียงของมีสภาพเศรษฐกิจและสังคมดังนี้(อ้างถึงในวิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, ออนไลน์, ค่ำ 10 ตุลาคม 2552)

อำเภอเชียงของมีลักษณะภูมิประเทศที่เป็นพื้นที่ราบ สลับกับเทือกเขา มีพื้นที่ด้านทิศตะวันออกบางส่วนติดกับแม่น้ำโขง ซึ่งฝั่งตรงข้ามคือ เมืองห้วยทราย แขวงบ่อแก้ว สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีประชากรอาศัยอยู่ในพื้นที่หลายเชื้อชาติ เช่น ไทลื้อ ขมุ มูเซอ แม้ว เย้า โดยกลุ่มไทลื้อโดยมากจะอาศัยอยู่ที่ บ้านห้วยเม็ง และบ้านศรีดอนชัย อพยพมาจากทาง สิบสองปันนา ทางตอนใต้ของประเทศจีน ประชากรในอำเภอเชียงของในปัจจุบันส่วนมากทำอาชีพเกษตรกรรม เช่นทำนา ไร่ข้าวโพด สวนส้ม สวนลิ้นจี่ สวนส้มโอ และพืชผักต่างๆ เป็นต้น

ปัจจุบันอำเภอเชียงของ เป็นอำเภอหนึ่งที่ต้องเตรียมตัวเข้าสู่การพัฒนาตามแผนยุทธศาสตร์เมืองชายแดน และเป็นพื้นที่ ที่อยู่ใน โครงการเขตเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดเชียงราย อันเป็นเมืองรองรับยุทธศาสตร์ระดับอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ที่จะเชื่อมโยงเส้นทางการค้าการลงทุน การท่องเที่ยวเข้าด้วยกัน ทำให้อำเภอเชียงของปัจจุบันอยู่ในช่วงการขยายเมือง และการสร้างโครงข่ายด้านการคมนาคม จึงมีโครงการพัฒนาหลายด้านเพื่อรองรับโครงการดังกล่าว

2.3 ศิลปวัฒนธรรม

อำเภอเชียงของประกอบด้วยคนหลายเชื้อชาติ เช่น ชาวไทยพื้นเมืองเดิม ไทยลื้อ จีนฮ่อ และชาวไทยภูเขาเผ่าต่าง ๆ เช่น ม้ง (แม้ว) เย้า ลาหู่ (มูเซอ) ขมุ ดังนั้นจึงส่งผลต่อศิลปวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายตามวิถีของชุมชนที่มีอยู่หลายเชื้อชาติ และจากอดีตที่เชียงของเคยเป็นเมืองโบราณที่มีประวัติศาสตร์มายาวนาน เคยรุ่งเรือง มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเงินยาง (เชียงแสน) จึงทำให้มีต้นแบบศิลปวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าและคงอยู่ ให้ลูกหลานได้ชื่นชมและอนุรักษ์ไว้ในปัจจุบัน เช่นการแต่งกาย

ภาพประกอบแสดง ลักษณะการแต่งกายของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ บ้านศรี

ดอนชัย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

โดยการแต่งกายของคนภาคเหนือที่เป็นชาวบ้านทั่วไป ชายจะนุ่งกางเกงขายาว ลักษณะแบบกางเกงขายาวแบบ 3 ส่วน เรียกติดปากว่า “เตี่ยว” หรือ เตี่ยวสะดอ ทำจากผ้าฝ้าย ย้อมสี น้ำเงินหรือสีดำ ส่วนเสื้อก็นิยมสวมเสื้อผ้าฝ้ายคอกลม แขนสั้น แบบผ่าอก กระดุม 5 เม็ด สีน้ำเงินหรือสีดำ เช่นเดียวกัน เรียกว่า เสื้อม่อฮ่อม ชุดนี้ใช้เวลาทำงาน สำหรับหญิงชาวเหนือจะนุ่งผ้าซิ่น (ผ้าถุง) ยาวเกือบถึงตาตุ่ม นิยมนุ่งทั้งสาวและคนแก่ ผ้าถุงจะมีความประณีต งดงาม ดิ้นซิ่นจะมี ลวดลายงดงาม ส่วนเสื้อจะเป็นเสื้อคอกลม มีสีสันทัน ลวดลายสวยงามเช่นเดียวกัน เรื่องการแต่งกายนี้ หญิงชาวเหนือจะแต่งตัวให้สวยงามอยู่เสมอ ชาวเหนือถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ

2.4 สักยภาพและความโดดเด่นของอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

ศักยภาพและความโดดเด่นของอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงรายในปัจจุบันมีความโดดเด่นในเรื่องการท่องเที่ยว เนื่องจากปัจจุบันอำเภอเชียงของมีสถานที่ท่องเที่ยวมากมาย เช่น น้ำตก ห้วยเม็ง สวนป่าห้วยทรายมาน บ้านหาดไคร้ และบริเวณท่าจับปลาบึก (ลานหน้าวัดหาดไคร้) ที่เป็นแหล่งบวงสรวงและจับปลาบึกซึ่งหาได้ทีเดียวในโลก รวมถึงศูนย์สินค้าหนึ่งตำบลหนึ่ง

ผลิตภัณฑ์ที่มีสินค้าให้เลือกมากมาย ทั้งกล้วยอบเนยศรีตานนา ผ้าทอศรีคอนซัยที่มีการสืบทอดมาแต่โบราณจากบรรพบุรุษของชนชาติไตลื้อ และสินค้าหัตถกรรมบ้านสถาน ศูนย์หัตถกรรมบ้านสถาน เป็นต้น

ปัจจุบัน อำเภอเชียงของเป็นอำเภอที่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเริ่มให้ความสนใจเข้ามาท่องเที่ยวมากขึ้น ทำให้มีสิ่งก่อสร้างที่พักอาศัยเริ่มมีเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะบริเวณบ้านหัวเวียง จะมีที่พักเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวจำนวนมาก ซึ่งบริเวณนี้นักท่องเที่ยวที่มายังอำเภอเชียงของสามารถข้ามไปยัง เมืองห้วยทรายใต้ที่ทำเรือบ้านหัวเวียง และยังสามารถนั่งเรือจากท่าเรือบ้านหัวเวียงล่องน้ำโขงไปยังเมืองหลวงพระบางได้ จึงทำให้บริเวณนี้มีนักท่องเที่ยวจำนวนมากให้ความสนใจมาเที่ยวชมอย่างต่อเนื่อง(อ้างอิงใน เว็บไซต์ เชียงรายโฟกัส (www.chiangraifocus.com), ค่ำ 25 ตุลาคม 2552)

3) แวงบ่อแก้ว

แผนที่..... แสดงที่ตั้งแขวงบ่อแก้วใน สปป. ลาว (อ้างอิงใน www.ubon.go.th ค่ำ 10 ตุลาคม 2552)

แขวงบ่อแก้วได้แยกมาจากแขวงหัวของ (แขวงหัวของได้ถูกยุบลงและแบ่งเป็น 2 แขวง) คือพื้นที่แขวงหลวงน้ำทาและบ่อแก้วในปัจจุบัน มาตั้งเป็นแขวงใหม่ แล้วตั้งเมืองห้วยทราย ซึ่งเป็นเมืองเอกของแขวงหัวของเดิมเป็นเมืองเอกของแขวงบ่อแก้ว ต่อมาในปี 2534 ได้มีการโอนเมืองปากทา และเมืองผาอุดม จากแขวงอุดมไซ มาขึ้นกับแขวงบ่อแก้ว(อ้างอิง

จาก <http://www.travelrouteclub.com>, ค่ำน 25 ตุลาคม 2552) โดยแขวงบ่อแก้ว สปป.ลาว มีบริบทของพื้นที่ดังนี้

3.1 อาณาเขตติดต่อ

แขวงบ่อแก้วมีอาณาเขตติดต่อที่มีเขตแดนติดกับประเทศถึง 2 ประเทศ

- ทิศเหนือ ติดกับแขวงหลวงน้ำทา ประเทศลาว
- ทิศตะวันออก ติดกับแขวงอุดมไซ ประเทศลาว
- ทิศตะวันตก ติดกับรัฐฉาน ประเทศพม่า
- ทิศใต้ ติดกับจังหวัดเชียงราย ประเทศไทย

3.2 สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม

แขวงบ่อแก้วเป็น แขวงที่มีขนาดเล็กที่สุดของประเทศลาว เป็นดินแดนที่สลบซบซ้อนไปด้วยภูเขาป่าดง ยังเป็นแขวงที่ติดกับเขตสามเหลี่ยมทองคำที่ขึ้นชื่อลือชาในการค้าของเถื่อนแขวงบ่อแก้วยังเป็นแขวงที่มีทรัพยากรใต้ดินที่มีค่ามากมายมหาศาล เช่น พลอยต่างๆ(ลาวเรียกพลอยว่าแก้ว) แขวงบ่อแก้วมีเนื้อที่ทั้งหมด 4,970 ตารางกิโลเมตร มีพลเมืองประมาณ 65,000 คน รวมมี 3 ชนชาติ 32 ชนเผ่า ร้อยละ 80 ของพลเมืองเป็นลาวกลุ่มประกอบด้วย 3 เมืองคือ เมืองต้นผึ้ง, เมืองเมิง ประชาชนเขตนี้มีอาชีพหลักในการทำไร่ รองลงมาคือทำนา เนื่องจากเนื้อที่เป็นภูคดอยถึง ร้อยละ 90 ของเนื้อที่ทั้งหมด แขวงบ่อแก้วมีชายแดนติดกับแขวงหลวงน้ำทา, แขวงไซยะบุรี กับแขวงอุดมไซ, ประเทศไทยและสหภาพพม่า ห่างจากชายแดนจีนเพียง 100 กิโลเมตร เดิมบริเวณนี้เรียกว่า หัวโขง เพราะตั้งอยู่ต้นแม่น้ำโขง ต่อมาจึงเปลี่ยนชื่อเป็นบ่อแก้ว มีห้วยทรายเป็นเมืองหลวง เป็นเมืองทำการค้าที่ใหญ่ที่สุดริมแม่น้ำโขง สมัยฝรั่งเศสเข้ามาปกครองลาว เมืองห้วยทรายมีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก เพราะเป็นที่ทำการแขวง ชาวบ้านส่วนใหญ่ในแขวงบ่อแก้วเป็นชาวลาว ชาวไทลื้อ ส่วนบริเวณริมแม่น้ำโขงเป็นชาวไทยเงินและยังมีชนเผ่าที่อาศัยอยู่ตามภูเขาอีกมากมาย ปัจจุบันแขวงบ่อแก้วมีสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจมากมาย เช่น วัดจอมแก้วมณีรัตน์ ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่ของเมือง วัดพระธาตุตากผ้าทองที่ชาวบ้านเล่าว่า ทุกๆ วันขึ้น 15 ค่ำ จะมีแสงพวยพุ่งออกมาจากองค์พระธาตุ และอนุสาวรีย์ของท่านไกรสร พรหมวิหาร อดีตนายกรัฐมนตรีนครซึ่งเป็นที่เคารพของชาวลาว มีวิถีชีวิตของชาวบ้านเผ่าต่างๆ ทั้งชาวเขาเผ่าแลนแตนที่ยังคงรักษาประเพณีดั้งเดิมเอาไว้เป็นอย่างดี หมู่บ้านของหิน ภูมิปัญญาของชาวไทลื้อที่สามารถสร้างบ้านไม้แบบเคลื่อนย้ายได้ อีกทั้งหมู่บ้านท่องเที่ยวที่เป็นหมู่บ้านดัมเหล้าขนาดใหญ่ และหมู่บ้านผลิตขนมจีนเคล้ารสปลาร้าที่เป็นสินค้าขึ้นชื่อให้กับนักท่องเที่ยวได้รับประทานหรือซื้อหาเวลาแวะท่องเที่ยว (อ้างอิงจาก <http://www.travelrouteclub.com>, ค่ำน 25 ตุลาคม 2552)

3.3 ศักยภาพและความโดดเด่นของแขวงบ่อแก้ว

แขวงบ่อแก้วเป็นเมืองชายแดนของลาวที่มีศักยภาพด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากเป็นเมืองการค้าและการท่องเที่ยว และเป็นแขวงที่ติดกับเขตสามเหลี่ยมทองคำที่ขึ้นชื่อในเรื่องแหล่งการค้าของเถื่อนอีกทั้งเป็นแขวงที่มีทรัพยากรใต้ดินที่มีค่ามากมายมหาศาล เช่น พลอยต่างๆ(ลาวเรียกพลอยว่าแก้ว) อีกทั้งยังเป็นเมืองที่เป็นเขตแดนกับประเทศถึง 2 ประเทศคือประเทศไทย และประเทศพม่าอีกทั้งยังห่างจากชายแดนจีนเพียง 100 กิโลเมตร จึงเป็นเมืองทำการค้าที่ใหญ่ที่สุดริมแม่น้ำโขงแห่งหนึ่ง (อ้างอิงจาก <http://www.travelrouteclub.com>, ก้น 25 ตุลาคม 2552)

4.งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ประทีป นกปี (2543) ได้ศึกษาวิจัยดนตรีเผ่าลีซอพบว่า ลักษณะทางดนตรีของชาวลีซอมีความสัมพันธ์กับทำเต็นรำ ทำนองมีลักษณะตามความหมายของทำเต็น จึงหว่าเกิดจากการก้าวเท้าของทำเต็นซึ่งมีลักษณะเฉพาะของแต่ละเพลงทั้งช้าและเร็ว ไม่มีเครื่องดนตรีที่เป็นเครื่องกำกับจังหวะ ทำทงในการเต้นรำไม่อาจแยกออกจากดนตรีเพราะเพลงแต่ละเพลงจะมีทำเต็นเฉพาะเท่านั้น บทบาทหน้าที่ของดนตรีที่มีผลต่อวิถีชีวิตของชาวลีซอพบว่า มีหน้าที่ในการให้ความบันเทิง เป็นส่วนหนึ่งของประเพณี พิธีกรรม ใช้ในการเช่นสรวงผี ช่วยเสริมสร้างความรัก ความสามัคคี ช่วยสร้างความสัมพันธ์ให้กับหนุ่มสาว และยังเป็นเครื่องมือในการอบรม สั่งสอนจารีตประเพณี และวัฒนธรรมของชาวลีซอ

เฉลิมศักดิ์ พิภูลศรี (2550) ได้ศึกษาดนตรีลาวเดิมหลังการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองตั้งแต่ปีคริสต์ศักราช 1975 พบว่า ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองตั้งแต่ปีคริสต์ศักราช 1975 - 1980 ถือเป็นยุคมืดของดนตรี เพราะถูกมองว่าเป็นดนตรีแห่งศักดินา ดนตรีเพื่อความสุขของชนชั้นสูงที่ไม่เอื้อต่อมวลชนหนุ่มมาก ดนตรีจึงถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความเป็นเอกภาพของชาติ โดยให้เป็นดนตรีของมวลชน การล่มสลายของประเทศค่ายคอมมิวนิสต์ในยุโรป ตะวันออกได้ส่งผลให้ดนตรีลาวเดิมและดนตรีชนเผ่าลาวเดิมได้รับการดูแลเพิ่มมากขึ้น

ทินกร อัดไพบูลย์ (2548) ได้ศึกษาเปรียบเทียบการลำตัดท่วยในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว กับการรำตัดท่วยของมหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี พบว่า การลำตัดท่วยในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวที่หมู่บ้านตัดท่วย เนื้อหาในการแสดงเน้นหนักในเรื่องของการร้องในทำนองตัดท่วยเป็นหลัก มีทำรำ 4 ท่า เปลี่ยนสลับไปมา ไม่ซับซ้อน ง่ายต่อการปฏิบัติ มีการร้องรับขวก ๆ ขวก ๆ เหมือนกัน แต่ไม่มีทำรำเฉพาะ การเปลี่ยนทำรำใหม่ เมื่อเริ่มกลอนรำแต่ละบท ด้านทำนองเพลงทำนองตัดท่วยในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีลีขงการสอดใส่ทำนองเหมือนกับในทำนองหลัก แต่ทางมหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานีได้เพิ่มการเกริ่นลำประกอบแคนแล้วจึงเข้าสู่การร้องทำนองตัดท่วย และจบลงด้วยทำนองเตี้ยลา นับว่าได้ปรับปรุงจากของเดิมเพิ่มขึ้น เพื่อการนำเสนอในการแสดงและได้เพิ่มเครื่องดนตรีขึ้นอีกหลายอย่าง เช่น

โปงกลาง กลอง พิณ ไฟฟ้า เบส โหวก จับแงบ ฉิ่ง ฉาบและน้ำเต้า (เครื่องประกอบจังหวะ) การแต่งกายการลำตัดทวยในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ที่หมู่บ้านตั้งทวยยังคงรักษารูปแบบเดิม ซึ่งแตกต่างจากทางมหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานีที่ได้มีการปรับปรุงในด้านลีลาและรูปแบบโดยมีความเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดอุบลราชธานี แต่อย่างไรก็ดี การแสดงทั้ง 2 แห่ง ยังสะท้อนถึงวิถีชีวิตบนรากฐานวัฒนธรรมเดียวกันที่สื่อออกมาทางด้านการแสดงที่ไม่ซับซ้อน มีพิธีกรรมความเชื่อในการนับถือแบบผสมผสานระหว่างพุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องผี และยังสื่อถึงการแสดงทั้ง 2 แห่งที่มีถ่ายทอดผสมกลมกลืนกันทางวัฒนธรรมสองฝั่งโขงที่มีรากเหง้าทางวัฒนธรรมเดียวกัน

สันทนา ทิพวงศา (2535) วิจัยเรื่อง เครื่องดนตรีในวรรณกรรมอีสาน พบว่า วรรณกรรมเรื่องการะเกด และจำปาสีตัน มีเครื่องดนตรีประกอบในเรื่องราวการเขียนมากที่สุด ส่วนวรรณกรรมเรื่องนกกะจอกน้อยและจุลุนางอ้ว มีเนื้อหาเกี่ยวกับเครื่องดนตรีน้อยกว่าวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ และในวรรณกรรมที่นำมาศึกษาเหล่านี้พบเครื่องดนตรีทั้งสิ้นประเภท คือประเภทดีด สี ดี และเป่า ซึ่งมีปรากฏชื่อเครื่องดนตรีที่สำคัญ คือกลอง ตะโพน ฆ้อง ปี่ ซอ พิณ ขลุ่ย กระดิ่ง สวาน ไล้ แคนไค้ และสังข์ โดยเฉพาะเครื่องดนตรีที่พบมากที่สุด ในวรรณกรรมทุกเรื่องคือ กลอง ฆ้อง และแคน เครื่องดนตรีในวรรณกรรมอีสานที่ได้ศึกษาพบในเนื้อหาของวรรณกรรมที่สัมพันธ์กับความเชื่อของมนุษย์มีหลายประเภท คือ

1. ดนตรีให้ความเพลิดเพลินในยามว่างจากงานประจำของชาวบ้าน ดนตรีที่ใช้ขับกล่อมเวลาอนหรือการเล่นดนตรีเพื่อเกี่ยวพาราสิระหว่างหนุ่มสาว
2. ดนตรีใช้บรรเลงในการประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อ ทางศาสนาและทางขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น การบวงสรวงเทพ สมโภชการบวช สมโภชงานศพ บรรเลงในขบวนแห่บุญบั้งไฟ เป็นต้น
3. ดนตรีที่ใช้บรรเลงในงานพิธีต่างๆ ของกษัตริย์ เช่น การเสด็จเสวยราชสมบัติ การออกทัพ การส่งเครื่องราชบรรณาการ การเสวยหมาก เป็นต้น

คมกริช การินทร์ (2544) ได้วิจัยดนตรีโปงกลางในจังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นการวิจัยโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงมนุษยศาสตร์วิทยา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบททางดนตรีของโปงกลาง ลักษณะทางกายภาพ เครื่องดนตรี ระบบเสียง และการดำเนินทำนองของลายโปงกลาง ซึ่งมีวิวัฒนาการสืบทอดต่อกันมาแต่ยาวนาน การวิจัยพบว่าลักษณะโครงสร้างของโปงกลางได้พัฒนาการมาจาก “เกราะลอย” หรือ “ขอลอย” เป็นเครื่องตีใช้บอกสัญญาณต่าง ๆ ของชาวบ้านและใช้ตีไล่กไล่กา ตามไร่ นา ตอนแรกมีจำนวน 6 ลูก และพัฒนาเป็น 9 ลูกและ 12-17 ลูก ตามลำดับ โปงกลางประกอบด้วย 3 ส่วน คือ ผืนโปงกลาง ขาดังโปงกลาง และไม้ตีโปงกลาง การผลิตโปงกลางแบ่งได้เป็น 2 ขั้นตอนใหญ่ ๆ คือ ขั้นตอนเตรียมการ คือ เตรียมวัสดุอุปกรณ์ และขั้นตอนทำโปงกลางประกอบด้วยการขึ้นรูป การตัดลูกโปงกลางการเทียบเสียง การเจาะรูร้อยเชือก และการตีทดสอบเสียงโปงกลางต้องเก็บไว้ในที่

อากาศถ่ายเทได้สะดวก โปงกลางบรรเลงได้ 2 แบบ คือ บรรเลงคนเดียวและบรรเลง 2 คน การบรรเลง 2 คน คนแรกบรรเลงทำนองเพลง เรียกว่า “หมอเคาะ” หรือ “หมอเสพ” อีกคนมีหน้าที่เคาะจังหวะเป็นเสียงประสานเรียกว่า “หมอลีบ” โปงกลางบรรเลงรวมวงกับเครื่องดนตรีอีสานชนิดอื่นๆ ได้ โปงกลางมีการไหว้ครู 2 แบบ คือ ไหว้ครูประจำปีและไหว้ครูก่อนการแสดง โปงกลางทำจากไม้มะหาด มี 17 ลูก 1 วง ประกอบด้วยเสียง C,D,E,F,G,A, และ B, มี 13 ลูก 2 วง มี 6 เสียงคือ C,D,E,F,G และ A, มี 12 ลูก 1 วง มี 5 เสียงคือ C,D,E, และ A กลุ่มเสียงที่ใช้ในหลายโปงกลางมี 5 เสียงคือ C,D,E,G และ A โครงสร้างของหลายประกอบด้วยรูปแบบที่มีลูกนำ รูปแบบที่มีการบรรเลงซ้ำ รูปแบบที่มีลูกจบ การเคลื่อนที่ของทำนองใช้แบบเป็นขั้น ๆ คือ คู่ 2 และใช้การเคลื่อนที่แบบกระโดด เป็นคู่ 3 คู่ 4 และคู่ 5 ตามลำดับ คู่ 6 และคู่ 7 มีน้อยมาก ทิศทางการเคลื่อนที่ค่อยๆ สูงขึ้นจนถึงเสียงสูงสุดของการบรรเลงเหล่านั้นแล้วเคลื่อนที่ลงมาจบการบรรเลงที่เสียง A ลูกตกหรือเสียงที่สำคัญในการบรรเลงคือเสียง E(มี) และ A(ลา) เป็นเสียงที่ “หมอลีบ” ใช้เคาะ และเทคนิคที่สำคัญคือการตีสลับมือ การเพิ่มโน้ตในการบรรเลง และการกรอ

ไชยวุธ โกศล (2544) ได้วิจัยดนตรีประโคนศพ กรณีศึกษาเพลงบัวลอย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทดนตรีและวิเคราะห์ลักษณะเฉพาะทางดนตรีของเพลงบัวลอย ซึ่งการวิจัยพบว่าวงบัวลอยประกอบด้วยเครื่องดนตรีได้แก่ ปี่ชวา 1 เล้า กลองมลายู 1 คู่ และหม่ง 1 ใบ เป็นวงดนตรีที่มีพัฒนาการมาจากวงกลองปี่หนึ่งและวงปี่กลองมลายู สมัยโบราณใช้ในการแห่ศพ ประโคมยามและประโคมตอนเผาศพอย่างเดียว มีแบบแผนการเรียบเรียงเพลงต่างกัน 2 แบบ คือ แบบทั่วไป และแบบของหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปะบรรเลง) ในการเรียนเพลงบัวลอยนั้นมีความเชื่อว่าห้ามเรียนที่บ้าน ผู้เรียนต้องนำขันกำนัล ไปขอเรียนกับครู เมื่อเรียนจบแล้วต้องทำพิธีคำนับครูและอุทิศส่วนกุศลให้แก่ครู ต้องยึดถือในแบบแผนครูอย่างเคร่งครัด ก่อนการบรรเลงต้องมีการไหว้ครูทุกครั้ง วงบัวลอยถือว่าเป็นของสูงจึงไม่ใช้บรรเลงในงานทั่วไป การบรรเลงบัวลอยถือเป็นการให้เกียรติผู้ตาย เพลงบัวลอยที่นำมาวิเคราะห์มีลักษณะ โครงสร้างคล้ายเพลงเรื่องแบบหนึ่ง ประกอบด้วยเพลงรวสามลา ตัวบัวลอย นางหน่าย รัว ไฟซุม เพลงเร็ว รัว และนางหงส์ หน้าทับที่ใช้บรรเลงในเพลงบัวลอยเป็นหน้าทับพิเศษทุกเพลง หน้าทับทุกเพลงเป็นการส่ายโดยวิธีการต่าง ๆ ให้มีความสัมพันธ์กับทำนองเพลง ในการบรรเลงกลองและปี่ต้องสัมพันธ์กัน ทำนองเพลงตัวบัวลอยท่อนเดียวยาว 6 หน้าทับครึ่ง เพลงนางหน่ายมี 4 ท่อน แต่ละท่อนยาว 8,9,4 และ 9 หน้าทับตามลำดับ เพลงไฟซุม มี 2 ท่อน ยาว 9 และ 12 หน้าทับ เพลงเร็วมี 2 ท่อน ยาวท่อนละ 4 หน้าทับ เพลงนางหงส์มี 2 ท่อน ยาวท่อนละ 4 หน้าทับ เพลงรวสามลา รัวหลังนาง หน้ายและรว หลังเพลงเร็ว ไม่สามารถระบุความยาวของทำนองเพลงเป็นหน้าทับได้ ลูกตกที่เป็นเสียงหลักของเพลงบัวลอยคือโน้ต D' ส่วนเพลงอื่นๆ มีลูกตกหลังคือ โน้ต C' เพลงบัวลอยมีการตกแต่งทำนองด้วยเทคนิคต่าง ๆ เช่น การเป่าโห่หวอนการใช้เสียงปรับ การย้อนจังหวะ การสะบัด การตอคลื่น การ

เอื้อน การใช้เสียงควง การรวบจังหวะ การแปรทำนองเป็นทางเก็บ เพลงที่มีการตกแต่งทำนองมากที่สุด คือ เพลงร่ำสามลา ตัวบัวลอย และนางหงส์

สุธี ชำนาญสุธา (2545) ได้วิจัยแตรวงชาวบ้าน : กรณีศึกษาแตรวงในเขตพื้นที่ เพื่อศึกษาประวัติและพัฒนาการองค์ประกอบของคนตรี แนวเพลงที่ใช้ในการบรรเลงและกระบวนการสืบทอดของแตรวงบ้านเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย แหล่งที่หนึ่ง จากวัดช่องลมโดยการนำของหลวงปู่เทิ้ม อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร แหล่งที่สอง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม โดยการนำของนายใจ ชำนาญสุธา แหล่งที่สามจากตำบลบ้านบ่อ จังหวัดสมุทรสาคร โดยการนำของนายทองหล่อ มีชันทอง นายย้ง คนตรี นายประสิทธิ์ โพธิ์จำเริญ และแหล่งที่สี่จาก อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม โดยการนำของนายอุดม สวาศิ ผู้วิจัยได้ศึกษาวัฒนธรรมและวิถีวัฒนธรรมของนักดนตรีและเครื่องดนตรีที่ใช้ในพิธีกรรมต่างๆ รวมทั้งการบรรเลงเพลงต่างๆ ในแตรวง การวิจัยพบว่ากระบวนการสืบทอดและแนวทางในการดำรงอยู่ในอนาคตแตรวง เป็นไปอย่างต่อเนื่อง การดำเนินชีวิตในอาชีพแตรวงเขตอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร ยังคงยึดอาชีพแตรวงและปีพาทย์นี้ต่อไป โดยยังมีอาชีพอื่นเป็นหลักอยู่และในอนาคตจะแพร่ขยายอาชีพนี้ไปยังลูกหลานอีกต่อไป

อำนาจ บุญอนันต์ (2524) ได้วิจัยดนตรีดับเต่า จังหวัดอุดรธานี เป็นการวิจัยโดยมีขั้นตอนในการศึกษาวิจัย แบ่งออกเป็น ขั้นตอนต่าง ๆ คือ การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และการเสนอผลการวิจัย ผู้วิจัยใช้การเก็บข้อมูลโดยรวบรวมเอกสาร รวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องกับดนตรีดับเต่า คือนักดนตรีและผู้แสดงดับเต่า นักวิชาการดนตรีผู้เชี่ยวชาญดนตรีดับเต่า เพื่อประโยชน์ในการศึกษาวิเคราะห์ ผู้วิจัยได้ใช้ระบบการบันทึกเสียงจากการบรรเลงจริง วงดนตรีที่นำมาศึกษา เป็นวงดนตรีที่บรรเลงประกอบการละเล่นดับเต่า ของจังหวัดอุดรธานี จำนวน 3 คณะ คือ คณะปากทำบันเทิงศิลป์ คณะชมรมผู้สูงอายุน้ำปาด และคณะกลุ่มแม่บ้านนาคันทุ้ง การวิจัยพบว่าลักษณะของดนตรีดับเต่า ที่ผู้วิจัยค้นพบคือเป็นดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการละเล่นดับเต่าโดยเฉพาะ การละเล่นดับเต่าพัฒนาจากการนำวรรณกรรมที่บันทึกเป็นภาษาไทยน้อยในสมุดโบราณมาเล่นเป็นนิทาน จนกระทั่งพัฒนาเป็นรูปแบบการละเล่น เครื่องดนตรีที่ประสมวงมี 2 สัมพันธ์กลมกลืน มากกว่าการบรรเลงประกอบกิริยาของตัวละคร กลุ่มเสียงทำนองเพลงดับเต่า มีเสียง 5 เสียง คือ C(โด), D(เร), E(มิ), G(ซอล), และ A(ลา) ทำนองหลักมี 2 วรรค (หรือ 4 วลี) โครงสร้างทำนองประกอบการบรรเลงซ้ำภายในวรรคการบรรเลงซ้ำทั้งหมด ทำนองหลักแบ่งตามลักษณะการใช้ได้ 2 ช่วง คือ ช่วงที่ใช้บรรเลง ประกอบการร้อง และช่วงใช้เป็นลูกจบเพลงการเคลื่อนที่ขงทำนองมีลักษณะขึ้นและลงอย่างรวดเร็ว และลงจบที่เสียง D(เร) การประดับตกแต่งทำนอง พบว่า มีการใช้ทุกคณะ กระสวนจังหวะกลองดับเต่า แบ่งได้ 2 ช่วง คือ ช่วงตีขึ้นจังหวะตรงกับจังหวะเคาะ และตีเป็นสัญญาณเพื่อลงจบ

สุพรรณิ เหลือบุญชู (2545) ได้วิจัยการศึกษาคีตลักษณ์และการวิเคราะห์ดนตรีพื้นบ้านอีสานใต้ เป็นการวิจัยเพื่อศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบ และการวิเคราะห์ดนตรีพื้นบ้านอีสานใต้ การวิจัยพบว่า

การศึกษาวิเคราะห์ได้เลือกเพลงแต่ละประเภทมาวิเคราะห์ 4 บทเพลง ได้แก่ เพลงอมตุม เพลงรำเปย เพลงกโนปติงตอง และเพลงระบำสุ่ม เพื่อทำการวิเคราะห์ตามหลักดุริยางคศิลป์ด้านองค์ประกอบทางด้านดนตรี คือ จังหวะ ทำนอง เสียงประสาน และพื้นผิว ระบบเสียง และคีตลักษณ์ของบทเพลง ผลการวิเคราะห์ปรากฏว่า บทเพลงอีสานได้สามารถจัดระบบคีตลักษณ์ได้ตามองค์ประกอบด้าน จังหวะฉิ่งและจังหวะกลอง ประกอบด้วยการเคลื่อนที่แบบซ้ำทำนอง และกระโดดข้ามด้านหลัง เสียง(Tonality) สัปดาห์โทนิก(Heptatonic) และ Pentatonic ทางด้านเสียงประสานมีทั้ง Homophony และ Heterophony ทางด้านพื้นผิวเป็นลักษณะการบรรเลงที่อาศัยทำนองเป็นหลักทั้งจากการขับร้อง การบรรเลงวง ด้านคีตลักษณ์ มีลักษณะโครงสร้างของเพลงแบบเพลงทำนองเดี่ยวแต่มีเนื้อร้อง หลาย ๆ ท่อน เพลง 2 ท่อน และท่อนที่เป็นสร้อยเพลง รูปแบบโครงสร้างมีท่อนเพลง A ท่อน AA'(1) AA'(2) AA'(3) และท่อน AB โดยมีคีตลักษณ์ของเพลงในรูปแบบที่ไม่ซ้ำกัน

โพไซ สุนนะลาด (2538) ได้วิจัยดนตรีกับวิถีชีวิตของชาวไทพวนที่แขวงเชียงขวาง แห่ง สปป.ลาว เป็นการวิจัยถึงเครื่องดนตรีองค์ประกอบทั่วไปของคนตรี และการสัมพันธ์ระหว่างดนตรี กับวิถีชีวิต ซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวว่าเครื่องดนตรีมีอยู่ 4 ประเภท คือ ดิด ลี ตี เปา ซึ่งเล่นคู่กับการลำพวน และฟ้อน การวิจัยพบว่าความสัมพันธ์ระหว่างดนตรีกับวิถีชีวิตเป็นเรื่องของคนหนึ่งหรือหลาย ๆ คนนับแต่เกิดจนตาย เป็นสังคม วัฒนธรรมของชุมชนชาวท้องถิ่นนั้น ซึ่งความสัมพันธ์นั้นมีการ เกี่ยวข้องกับประเพณี พิธีกรรม การละเล่น หรือการทำมาหากินเลี้ยงชีพ รวมทั้งด้านศิลปะภาษาและ วรรณกรรม ของเผ่าพันธุ์นั้น ๆ

ศรัณย์ นักรบ (2541) ได้วิจัยดนตรีชาวเขาเผ่าเย้า กรณีศึกษาหมู่บ้านผาเตือ เป็นการวิจัย ถึงดนตรีชาวเขาเผ่าเย้า ซึ่งแยกประเด็นการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน คือ สภาพทั่วไปของชุมชน และ วัฒนธรรมดนตรี ซึ่งมีการสืบทอดกันมาช้านาน และดนตรีเป็นลักษณะการถ่ายทอดด้วยวิธีปากต่อ ปาก เครื่องดนตรีและส่วนประกอบต่าง ๆ เป็นวัสดุที่หาได้จากธรรมชาติได้แก่ ไม้ หนั ง สัตว์ มี 4 ชนิด คือ หยัด(เครื่องดนตรีประเภททำนอง) โยตั้งล้อ และเง่าเข็ย เป็นเครื่องดนตรีประกอบจังหวะ การผสมวงดนตรีมี 2 ลักษณะ คือ วงดนตรีที่มีเครื่องครบทั้ง 4 ชิ้น และวงดนตรีที่มีเฉพาะเครื่อง ดนตรีประกอบ 3 ชิ้น บทเพลงที่บรรเลงประกอบพิธีกรรมทั้งหมดมี 11 เพลง โดยโครงสร้างที่เป็น ลักษณะเฉพาะที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัด เช่น ทำนองเดี่ยว เสียงไมเนอร์ ซึ่งบรรเลงตามทำนองหยัด เท่านั้น

สมชัย สุวรรณไตร (2539) ได้วิจัยดนตรีของชาวโล่ อำเภอสุมลย์ จังหวัดสกลนคร เป็น การวิจัยถึงประเภทเครื่องดนตรี ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ ดิด ลี ตี เปา เครื่องดนตรีชาวโล่ ส่วนใหญ่จะประดิษฐ์เอง บรรเลงในการประกอบพิธีกรรมมากกว่าการบรรเลงร่วมวงเพื่อความ สนุกสนาน เครื่องดนตรีทั้งหมดจะผลิตด้วยวัสดุที่มีในท้องถิ่น เช่น บั้งไม้ไผ่ใช้กระทุ้งกับพื้นดิน เป็นจังหวะ หรือพรำหักเคาะ เป็นจังหวะในการประกอบพิธี “ซางกะมุด” องค์ประกอบทางด้าน ดนตรีชาวโล่ ได้แก่ ทำนอง จังหวะ การประสานเสียง การประสานทำนอง คีตลักษณ์และคำร้อง

การวิจัยพบว่าความสัมพันธ์ระหว่างคนตรีกับวิถีชีวิตชาวโล้จะนำเอาคนตรีเข้ามาเกี่ยวกับวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย ในตอนเกิดมีพิธีกรรมตัดกรรมและส่งแม่กำเนิด พอโตเป็นหนุ่มก็แต่งงาน ซึ่งเรียกว่า “สะลา” พอเจ็บไข้วัยจะทำการรักษาโดยวิธีเหยา เมื่อตาย ก็ประกอบพิธีกรรม ซึ่งเรียกกันว่า “ซางกะมุล”